

к-19058

258278

3

МІНІСТЕРСТВО
ВИЩОЇ ТА СЕРЕДНЬОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ УРСР

ВІСНИК ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

№ ~~178~~ 31

СЕРІЯ ПОЛІТЕКОНОМІЇ

Випуск 4

ВИДАВНИЦТВО ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

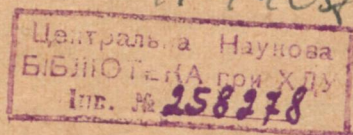
1 крб. 14 коп.

ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

№ 178 31

СЕРІЯ ПОЛІТЕКОНОМІЇ

Випуск 4

ВИДАВНИЦТВО
ХАРКІВСЬКОГО ОРДЕНА ТРУДОВОГО ЧЕРВОНОГО ПРАПОРА
ХАРКІВСЬКОГО ОРДЕНА ТРУДОВОГО ЧЕРВОНОГО ПРАПОРА
Харків 1968

Редакційна колегія:

проф. О. П. Мамалуй (відповідальний редактор), доц.
Й. М. Бейліс, доц. О. М. Васильєв, доц. Б. Ф. Данилевич,
доц. В. Ю. Довгаль, доц. О. А. Рубан, доц. І. Я. Ткаченко,
М. М. Кім.

В. І. ЛЕНІН ПРО НАУКОВІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ

О. М. Васильєв

Підбиваючи підсумки досягнень, здобутих за роки Радянської влади, трудящі нашої країни з гордістю оглядають шлях, пройдений за минулі десятиріччя. Першими в історії людства, вони пробили бреш у світовому капіталізмі, побудували соціалізм і нині будують комунізм. Ці успіхи — втілення безсмертного подвигу нашого народу, керованого Комуністичною партією, організатором і вождем якої був В. І. Ленін.

Перехід від капіталізму до комунізму — закономірний процес, передумови якого створюються всім попереднім розвитком людського суспільства. Разом з тим цей перехід є наслідком свідомої і організованої діяльності трудящих мас. Щоб успішно розв'язати це завдання, трудящі мусять взяти владу в свої руки і використати її для перебудови всіх сторін суспільного життя, для організації комуністичного будівництва. В. І. Ленін з цього приводу говорив: «...ми захопили владу для робітників і маємо перед собою мету — створити соціалістичний порядок з допомогою цієї влади»¹. Зрозуміло, що виконати таку роль нова державна влада може тільки тоді, коли вона здійснює науково обгрунтовану політику, яка відповідає об'єктивним економічним законам і дає широкий простір для їх дії. Саме такою і є політика Радянської держави. Її наукові основи визначив В. І. Ленін виходячи з вимог загальних законів суспільного розвитку і спираючись на аналіз конкретних умов нашої країни.

Розробляючи питання про наукові основи господарської політики соціалістичної держави, В. І. Ленін перш за все брав до уваги загальне положення про взаємозв'язок політики і економіки в період побудови комуністичного суспільства. Він враховував, що економіка, тобто економічна структура суспільства, завжди є основою відповідної політики держави. Політика в цьому розумінні є концентрованим виразом, узагальненням і завершенням економіки². Однак політика не є тільки пасивним відображенням або наслідком економіки. Вона має певну самостійність щодо економічного базису, який її породив. Це характерно особливо для періоду переходу від капіталізму до комунізму. В цей час держава, здійснюючи розроблену революційною марксистсько-ленінською партією політику, керує перетворенням всіх сторін суспільного життя, кінцевою метою яких є побудова повного комунізму.

В. І. Ленін підкреслював, що в діяльності соціалістичної держави першочергового значення набуває вивчення стану економіки, критична оцінка власного досвіду і вдосконалення форм своєї діяльності. Тільки

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 33, стор. 377.

² Див. КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, ч. I, Політвидав України, Київ, 1954, стор. 460.

за цих умов господарська політика соціалістичної держави буде науковою і дійовою, здатною вплинути на розвиток економіки¹.

Думка про необхідність наукового обґрунтування політики в загальній формі була висловлена В. І. Леніним ще до перемоги Жовтневої революції: «...ми, марксисти, всіма силами повинні прагнути до наукового вивчення фактів, які лежать в основі нашої політики»². Це положення В. І. Ленін повторював і потім, причому він особливо підкреслював необхідність об'єктивного аналізу і оцінки фактів незалежно від симпатій і бажання відповідних осіб чи організацій. В центр уваги В. І. Ленін ставив вивчення, перевірку і узагальнення фактів, безпосередньо зв'язаних з процесом будівництва нового життя³. Тільки на цій основі можна виробити правильну політику і знайти шляхи для успішного здійснення її.

Вивчаючи факти і явища, які лежать в основі господарської політики, соціалістична держава не може обмежитись їх простою констатацією, а повинна з'ясувати їх внутрішні зв'язки, тобто розкрити об'єктивні закони, що впливають на розвиток економіки. Вивчення суті, форм виявлення і наслідків дії цих законів — одна з найголовніших передумов наукового обґрунтування економічної політики соціалістичної держави. Пізнання економічних законів і оволодіння механізмом їх дії дає можливість правильно визначити цілі господарської політики і знайти найкращі шляхи досягнення останніх.

В. І. Ленін вказував, що керувати господарським і культурним будівництвом — це не тільки вивчати стан і закономірності розвитку економіки. Соціалістична держава повинна активно спрямовувати розвиток економіки, причому нерідко всупереч стихійним тенденціям, різного роду протидіючим факторам, що заважають просуванню до мети⁴.

Особливе значення має правильне визначення того головного завдання, на розв'язання якого в даний момент мають бути спрямовані зусилля трудящих. Формулюючи цей принцип, В. І. Ленін підкреслював, що із складної і часто заплутаної маси явищ і процесів, що її образно можна порівняти з ланцюгом, завжди треба вибрати основну ланку, схопившись за яку можна утримати весь ланцюг⁵. Зрозуміло, що залежно від конкретних умов для даного моменту головними можуть виявитись різні ланки. Ігнорування цього положення може призвести до серйозних помилок волюнтаристського і догматичного характеру. Можливість помилок в державному керівництві господарським будівництвом особливо велика тоді, коли доводиться розв'язувати нові складні завдання. Однак можливість таких помилок в господарській політиці не слід вважати підставою для заперечення її наукового характеру. Напроти, аналіз і виправлення помилок є навіть в деякій мірі однією з умов, що забезпечують справді науковий характер політики соціалістичної держави. «Не можна навчитися розв'язувати свої завдання новими прийомами сьогодні, — зазначав В. І. Ленін, — якщо нам вчора-

¹ Слід зазначити, що В. І. Ленін неодноразово застерігав проти можливих проявів суб'єктивізму в керівництві господарським будівництвом. Він різко критикував спроби голого адміністрування, різного роду прожектерські пропозиції та ін.

² В. І. Ленін. Твори, т. 25, стор. 249.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 28, стор. 78; т. 32, стор. 232 та ін.

⁴ Не тільки в перехідний період, коли існують ще різні суспільні уклади і відповідні їм закономірності розвитку, але й при соціалізмі в економіці країни є суперечності, можливі протилежні тенденції, що їх безсумнівно треба враховувати в процесі державного керівництва господарським будівництвом. В цьому закладена одна з причин безпідставності ревізіоністських тверджень, ніби з переходом до соціалізму необхідність у державному керівництві економікою відпадає.

⁵ Див. В. І. Ленін. Твори, т. 33, стор. 261.

шній досвід не відкрив очей на неправильність старих прийомів»¹. Іншими словами, не тільки позитивний досвід, а й помилки, які допускалися в минулому, повинні бути основою вироблення нових методів керівництва.

Важливою рисою політики соціалістичної держави, а разом з тим однією з основ її наукового характеру є служіння інтересам народу. Тільки така політика може дістати необмежену підтримку трудящих, згуртувати їх і дати їм натхнення, а без підтримки з боку народних мас будь-яка політика приречена на невдачу. Про залежність успіху політики соціалістичної держави від підтримки цієї політики трудящими В. І. Ленін говорив неодноразово і з різних приводів. Причина всіх наших перемог, підкреслював він, полягає в безпосередньому зверненні партії і Радянської держави до трудящих мас з метою роз'яснення завдань, що стоять перед ними, в умінні спрямувати зусилля мас на досягнення певних цілей².

Характер політики соціалістичної держави впливає безпосередньо із самої природи цієї держави. Соціалістична держава, говорилося у резолюції IX з'їзду партії, є найвсеосяжнішою організацією робітничого класу, що здійснює практично будівництво комунізму³. Дійовість політики соціалістичної держави значною мірою зумовлена тим, що в ній втілюються і конкретизуються програмні вимоги революційної марксистсько-ленінської партії, яка являє собою ум, честь і совість трудящих. Будучи глибоко науковою, така політика активно впливає на економіку, забезпечує прискорений розвиток її в тому напрямі, який відповідає вимогам об'єктивних законів і разом з тим корінним інтересам всіх трудящих.

Вираженням цих інтересів є насамперед програма Комуністичної партії, в якій визначені цілі боротьби робітничого класу, а також вказані конкретні шляхи їх досягнення. До перемоги соціалістичної революції програма партії є основою її політики. З переходом влади до робітничого класу вимоги програми його революційної марксистсько-ленінської партії стають науковою основою політики соціалістичної держави, основою конкретного плану будівництва соціалізму і комунізму. Заслуга розробки такого плану відповідно до умов нашої країни належить В. І. Леніну, який сформулював і всебічно обґрунтував наукові основи господарської політики Радянської держави на весь період комуністичного будівництва.

До ленінського плану побудови соціалізму і комунізму входило завдання усупільнення найважливіших засобів виробництва, які до революції були власністю експлуататорських класів. Таке усупільнення є першим соціалістичним перетворенням в галузі економіки і разом з тим першим практичним завданням господарської політики соціалістичної держави. Здійснення цього завдання — один із наочних прикладів того активного впливу, який політична влада в перехідний період від капіталізму до соціалізму може і повинна справляти на процес розвитку економіки. В той же час оволодіння командними висотами народного господарства забезпечує зміцнення політичної влади пролетаріату і дає йому нові засоби впливу на хід економічного розвитку. Коли питання про власність на основні засоби виробництва практично розв'язано, говорив В. І. Ленін, панування робітничого класу забезпечено⁴.

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 33, стор. 67.

² Див. В. І. Ленін. Твори, т. 30, стор. 117.

³ Див. КПРС в резолюціях і рішеннях..., ч. I, стор. 459.

⁴ Див. В. І. Ленін. Твори, т. 30, стор. 413.

Усуспільнення основних засобів виробництва веде до виникнення соціалістичних виробничих відносин, зумовлює початок дії об'єктивних економічних законів. Дія цих законів викликає необхідність швидкого зростання і вдосконалення всього суспільного виробництва, спрямованого на підвищення добробуту суспільства і всебічного розвитку всіх його членів. У процесі господарського будівництва вирішального значення набуває створення і дальше вдосконалення нової матеріально-технічної бази виробництва. Створення такої бази — одна із найголовніших складових частин ленінського плану побудови соціалізму і комунізму в нашій країні.

Побудова матеріально-технічної бази соціалізму і комунізму — це об'єктивно зумовлений, закономірний процес. Але як і інші процеси комуністичного будівництва, він не може відбуватися стихійно, поза свідомим керівництвом з боку держави, що виражає інтереси трудящих, а з перемогою соціалізму — всього суспільства. Зрозуміло, що для свідомого керівництва цим процесом треба чітко уявляти суть поставленого завдання і шляхи його досягнення. В. І. Ленін визначив основні завдання господарської політики соціалістичної держави, політики, спрямованої на створення матеріально-технічної бази, яка відповідала б новому суспільному ладові.

Матеріальною основою соціалізму, а в дальшому і комунізму, вчив В. І. Ленін, може бути тільки крупне машинне виробництво, що плано-мірно охоплює всі галузі народного господарства і спирається на найновіші досягнення науки і техніки¹. Важливою умовою створення такої бази є перш за все електрифікація всього народного господарства, а на її основі технічна реконструкція всіх галузей матеріального виробництва. Вирішальною ланкою у здійсненні цього завдання є розвиток великої промисловості і особливо тих її галузей, які виробляють засоби виробництва, тобто важкої індустрії.

Ленінські вказівки з цього питання лягли в основу господарської політики соціалістичної держави і були втілені в життя в ході індустріалізації нашої країни. Не втратили свого значення ленінські вказівки про суть і шляхи створення матеріальної бази соціалізму і комунізму і в наш час. Вони є загальною науковою основою політики КПРС і Радянської держави щодо керівництва процесом створення матеріально-технічної бази комунізму. Прикладом може бути п'ятирічний план на 1966—1970 рр., що успішно виконується нині.

Розробляючи наукові основи економічної політики соціалістичної держави, В. І. Ленін багато уваги приділяв проблемам розвитку сільського господарства. Зумовлено це було складністю і своєрідністю завдань соціалістичного перетворення села, а також тим значенням, яке має сільське господарство в економічному розвитку країни. Тут В. І. Ленін також сформулював наукові основи і практичні завдання господарської політики Радянської держави на багато років вперед.

Ще в ході боротьби за перемогу соціалістичної революції В. І. Ленін звертав увагу на необхідність проведення робітничим класом такої політики, яка б залучала на його бік найширші маси трудового селянства. Цій меті сприяло те, що Радянська влада розв'язала земельне питання на користь селянства. В. І. Ленін розробив наукові основи економічних зв'язків між містом і селом на весь перехідний період від капіталізму до соціалізму. Насамперед це була політика розвитку товарної змички між промисловістю і сільським господарством². В. І. Ленін

¹ Див. В. І. Ленін. Твори, т. 30, стор. 461; т. 32, стор. 422—423; т. 33, стор. 27 та ін.

² Див. В. І. Ленін. Твори, т. 32, стор. 311—312.

висунув також завдання підготовки і здійснення соціалістичного перетворення села. Це завдання впливало із загальних законів комуністичного будівництва. В той же час воно було тісно пов'язане з використанням влади робітничого класу для керівництва трудящим селянством.

Науковою основою економічної політики соціалістичного перетворення сільського господарства був ленінський кооперативний план, який, з одного боку, відбивав об'єктивні закони розвитку сільського господарства в перехідний період від капіталізму до соціалізму, а з другого, являв собою наукову програму державного керівництва корінним перетворенням всіх сторін життя селянства¹. Кінцевою метою цього плану було подолання всіх соціально-економічних і культурно-побутових відмінностей між містом і селом.

До тих головних завдань, які треба розв'язати при переході від капіталізму до комунізму, належить і докорінна зміна характеру суспільної праці. З цією зміною пов'язані розвиток нових стимулів до праці, формування нової трудової дисципліни, зростання продуктивності праці і здійснення культурної революції. Всі ці процеси об'єктивні. Але вони можуть успішно здійснюватись тільки при умові, якщо соціалістична держава провадитиме відповідну господарську політику, наукові основи якої розробив В. І. Ленін. Ця політика є могутнім фактором прискорення темпів господарського будівництва. Завдяки їй трудящі нашої країни, керовані Комуністичною партією, досягли величезних успіхів у всіх галузях життя, побудували соціалізм і успішно розв'язують завдання побудови комуністичного суспільства, висунуті ХХ, ХХІІ, ХХІІІ з'їздами КПРС.

Особливе значення щодо цього мали рішення Жовтневого (1964 р.) і наступних Пленумів ЦК КПРС, схвалені і розвинуті ХХІІІ з'їздом Комуністичної партії Радянського Союзу. Керуючись ленінськими принципами управління господарським будівництвом, партія розробила дієві заходи по дальшому прискоренню темпів розвитку нашої країни. Ці заходи «полягають в тому, щоб посилити роль економічних методів і стимулів в управлінні народним господарством, докорінно поліпшити державне планування, розширити господарську самостійність та ініціативу підприємств, колгоспів, радгоспів, підвищити відповідальність і матеріальну заінтересованість виробничих колективів у результатах своєї діяльності»².

Всі ці заходи значною мірою підвищують науковий характер економічної політики соціалістичної держави і є дальшим творчим розвитком ленінських вказівок щодо завдань і принципів керівництва господарським будівництвом. В той же час успіхи, здобуті в ході здійснення нової економічної реформи, є значним вкладом в загальну скарбницю досягнень, з якими наш народ прийшов до 50-річчя Радянської влади.

¹ Ленінський кооперативний план включав такі основні положення: а) обґрунтування необхідності і значення соціалістичного перетворення села; б) розкриття двоїстої природи селянина; в) безумовне визнання принципу добровільності при залученні селян до соціалістичного перетворення села; г) показ ролі кооперації як форми переведення трудівників села на шлях соціалізму; д) визначення практичних заходів, що забезпечували б добровільне виробниче кооперування трудового селянства.

² Л. І. Брежнев. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС ХХІІІ з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу, Політвидав України, Київ, 1966, стор. 40.

ЛЕНІНСЬКА АГРАРНА ПРОГРАМА І ЗДІЙСНЕННЯ ЇЇ ВЕЛИКОЮ ЖОВТНЕВОЮ СОЦІАЛІСТИЧНОЮ РЕВОЛЮЦІЄЮ

О. П. Мамалуй

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції, що «відкрила епоху загального революційного оновлення світу — епоху переходу від капіталізму до соціалізму»¹, поклала початок глибоким перетворенням всієї соціально-економічної структури нашої країни. Важливе місце серед цих перетворень посідала докорінна ломка старих, зародження і розвиток нових аграрних відносин. В основі цих історичних змін, успішно здійснюваних Комуністичною партією і Радянською владою, лежало послідовне проведення в життя ленінської аграрної програми, в якій показано правильне розв'язання аграрного питання, визначено шляхи залучення трудящего селянства до активної участі в революції і в будівництві соціалізму в нашій країні.

Аграрне питання — це одне з головних питань економічного розвитку країни, це питання про союзника робітничого класу в революційному перетворенні суспільства. Воно є складовою частиною марксистсько-ленінського економічного вчення і одним із найважливіших розділів загальної програми нашої партії, розробленої В. І. Леніним. Ленінська аграрна програма — це одна з основних ланок загального стратегічного плану боротьби не тільки за демократію, а й за соціалізм. Розв'язання аграрного питання В. І. Ленін і партія завжди розглядали в органічному зв'язку з конкретними історичними умовами, що склалися на тому чи іншому етапі економічного розвитку, із станом класової боротьби в країні, з вимогами трудящего селянства, з розв'язанням основного питання революції — питання про владу.

Розробляючи аграрну програму партії, В. І. Ленін спирався на марксове вчення про революційне перетворення суспільства, на його теорію земельної ренти і розвитку капіталізму в сільському господарстві. Виходячи з наукових положень, з глибокого аналізу економіки Росії кінця XIX і початку XX ст., з наявності і співвідношення соціально-економічних укладів, класових сил і тенденцій їх дальшого розвитку, В. І. Ленін визначив характер, рушійні сили назріваючої революції і вказав шляхи розв'язання аграрного питання на кожному етапі її розвитку.

Аграрну програму партії В. І. Ленін розробляв одночасно із створенням нової теорії соціалістичної революції. Ця теорія народжувалась у непримиренній боротьбі з буржуазними і дрібнобуржуазними партіями та їх апологетичними теоріями з аграрного питання. Згадані партії всіляко намагались взяти селянство під свій вплив, підірвати союз робітничого класу з трудящим селянством і не допустити гегемонії пролетаріату в революції.

Визначаючи суть і значення аграрної програми партії, В. І. Ленін писав: «Під аграрною програмою ми розуміємо визначення керівних начал соціал-демократичної політики в аграрному питанні, тобто щодо

¹ 50 років Великої Жовтневої соціалістичної революції. Тези ЦК КПРС, Політ-видав України, Київ, 1967, стор. 4.

сільського господарства, різних класів, верств, груп, сільського населення»¹. Росія на кінець XIX ст. залишалась переважно селянською країною, тому природно, що й аграрна програма партії, за словами В. І. Леніна, повинна бути головним чином селянською програмою. Ця програма мала визначити ставлення партії до селянства і накреслити шляхи розв'язання аграрного питання в інтересах трудящого селянства і загального прогресу країни.

Всебічне вивчення В. І. Леніним становища економіки Росії кінця XIX і початку XX ст., показало, що в країні поряд з «порівняно розвинутим капіталізмом у промисловості» існувала «страшенна відсталість села», де ще зберігався «максимум залишків феодалізму в російському землеволодінні, і поміщицькому, і селянському надільному»². У країні поєднувалось гноблення всякого роду: капіталістичне і кріпосницьке, колоніальне і національне, воєнне і політичне, причому в нелюдських і варварських формах. Головною причиною економічної та іншої відсталості Росії була «купка монополістів, захищених державною допомогою і тисячами махінацій та угод саме з тими чорносотенними поміщиками, які своїм середньовічним землеволодінням (мільйонів в 70 десятин кращої землі) і своїм гнітом засуджують $\frac{5}{6}$ населення на злидні, а всю країну на застій і гниття»³.

Знищити вікові перепони (залишки кріпосництва, панування царя і поміщиків) і розчистити шлях для вільного розвитку країни могла тільки народна революція, за повну перемогу якої повинен був боротися пролетаріат разом з селянством при нейтралізації буржуазії.

Перемога народної революції мусила розв'язати аграрне питання — ліквідувати крупне поміщицьке землеволодіння і забезпечити землею безземельне і малоземельне селянство, повністю звільнити його від середньовічної кабали. В. І. Ленін ще задовго до першої російської революції в роботі «Що таке «друзі народу» і як вони воюють проти соціал-демократів» (1894 р.) писав: «І соціал-демократи найенергійніше наполягатимуть на негайному поверненні селянам відібраної у них землі, на повній експропріації поміщицького землеволодіння — цієї опори кріпосницьких установ і традицій. Цей останній пункт, який збігається з націоналізацією землі, не містить у собі нічого соціалістичного, тому що фермерські відносини, які складаються вже у нас, тільки швидше й пишніше розцвіли б при цьому, але він надзвичайно важливий в демократичному розумінні, як єдиний захід, що міг би остаточно зламати благородних поміщиків»⁴. Експропріація поміщицького землеволодіння, націоналізація землі була єдиним радикальним заходом, здатним покінчити за середньовіччям і створити умови для розвитку продуктивних сил і культури землеробства.

Дальше розроблення аграрної теорії і аграрної програми партії знаходимо в цілому ряді праць В. І. Леніна, проектів програм і виступів на нарадах, конференціях і з'їздах партії⁵. У роботах В. І. Леніна

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 6, стор. 87.

² В. І. Ленін. Твори, т. 13, стор. 283.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 19, стор. 225.

⁴ В. І. Ленін. Твори, т. 1, стор. 258.

⁵ Особливо важливі з цього погляду такі роботи: «Розвиток капіталізму в Росії» (1899 р.), «Робітнича партія і селянство» (1901 р.), «Аграрне питання і «критики Маркса» (розділи I—IX, 1901 р. і X—XII, 1907 р.), «Аграрна програма російської соціал-демократії» (1902 р.), «До сільської бідноти» (1903 р.), «Аграрна програма соціал-демократії в першій російській революції 1905—1907 років» (1907 р.), «Перегляд аграрної програми робітничої партії» (1906 р.), «Аграрна програма соціал-демократії в російській революції (1908 р.), «Аграрне питання в Росії на кінець XIX століття» (1908 р.), «Аграрне питання і сучасне становище Росії» (1913 р.).

була обґрунтована закономірна необхідність революційної ломки на селі шляхом конфіскації поміщицької і націоналізації всієї землі. В них також була показана неспроможність програм буржуазних і дрібнобуржуазних партій, розкрита апологетична суть теорій соціалізації і муніципалізації землі, дана критика неправильної позиції «подільників».

Життя переконливо доводило, що ленінська аграрна програма справді наукова, єдиноправильна і послідовно революційна. Це яскраво підтвердила боротьба селян за землю проти поміщицьких латифундій напередодні, під час революції 1905—1907 років і після неї. Селянство не задовольнялось вимогою повернення відрізків, воно рішуче вимагало конфіскації поміщицьких земель, знищення приватної власності на землю і перетворення її у власність всього народу, тобто націоналізації всієї землі. Причому ці вимоги висувались і підтримувались масовими виступами селян по всій країні, відстоювались його представниками в Державній думі¹.

Лютнева буржуазно-демократична революція, як і революція 1905—1907 рр., аграрного питання не розв'язала. Вона змела царське самодержавство, але не дала народу повної влади і миру, не задовольнила його насущних потреб, не дала робітникам хліба, а селянам — землі. Боротьба за здійснення соціалістичної революції стала безпосереднім практичним завданням. У Квітневих тезах В. І. Ленін і накреслив такий план боротьби партії за перехід від буржуазно-демократичної революції до соціалістичної. В. І. Ленін вказував на необхідність конфіскації поміщицької і націоналізації всієї землі в країні, злиття банків в один загальнонаціональний банк, який би перебував під контролем Рад, підкреслював необхідність контролю з боку Рад над суспільним виробництвом і розподілом.

Квітнева Всеросійська конференція РСДРП(б) схвалила висунуту В. І. Леніним програму з аграрного питання і прийняла проект резолюції, запропонований ним. У рішенні конференції говорилось, що конфіскація поміщицької і націоналізація всієї землі в країні, як і «всі взагалі аграрні перетворення можуть бути успішні і міцні лише при повній демократизації всієї держави»². У відкритому листі до делегатів I Всеросійського з'їзду селянських депутатів, у промові на цьому з'їзді і в проекті резолюції з аграрного питання³ В. І. Ленін детально виклав суть більшовицької аграрної програми і доводив селянам необхідність негайно, не чекаючи скликання Установчих зборів, взяти землю у поміщиків без всякого викупу. Хоч Тимчасовий уряд, есери, меншовики всіма засобами боролись проти конфіскації поміщицької і націоналізації всієї землі, селяни уже влітку 1917 р. почали виганяти поміщиків і захоплювати землю, ділити урожай, худобу, реманент. На осінь цього року селянські повстання були вже по всій країні. Трудяще селянство під керівництвом робітничого класу розгорнуло масову боротьбу за реалізацію ленінської аграрної програми революційним шляхом.

Велика Жовтнева соціалістична революція щодо свого характеру була пролетарською революцією, вона знищила лад експлуатації і гноблення і створила новий соціалістичний суспільний і державний лад. Разом з тим вона була глибоко народною революцією. «Найістотнішим, найголовнішим виявом народного характеру Жовтневої революції були союз робітничого класу і селянства, спільна боротьба і братерське

¹ Див. В. І. Ленін. Твори, т. 15, стор. 263—275.

² В. І. Ленін. Твори, т. 24, стор. 254.

³ Див. В. І. Ленін. Твори, т. 24, стор. 329—333, 435—436.

співробітництво трудящих усіх націй проти гнобителів»¹. Спираючись на братерське співробітництво трудящих всіх націй, робітничий клас разом з найбільшим селянством, радикально розв'язавши невідкладні завдання загальнодемократичного характеру, відразу ж взялися за створення економічної основи нового соціалістичного суспільства. Радянська влада націоналізувала землю, крупну промисловість і залізничний транспорт, банки, ввела монополію зовнішньої торгівлі. «Вперше в історії всі природні багатства і найважливіші засоби виробництва стали надбанням народу. У вирішальних галузях економіки утвердилась загальнонародна власність на засоби виробництва, яка стала економічною умовою соціалізму»².

Радянська влада в день свого народження 26 жовтня (8 листопада) 1917 р. здійснила те, за що десятиліттями боролось трудяще селянство. II з'їзд Рад прийняв ленінський Декрет про землю³, за яким поміщицька власність — земля, маєтки з усім живим і мертвим реманентом і садибними будовами **конфіскувалась без усякого викупу**. Вся земля в країні разом з її надрами, лісами, водами націоналізувалась, перетворювалась у державну власність, загальнонародне надбання і переходила до рук тих, хто її обробляв, тобто до рук трудящого селянства. Таким чином, приватна власність на землю в нашій країні була назавжди ліквідована. Земля перестала бути товаром, об'єктом купівлі-продажу. Вона не могла здаватись в оренду чи заклад і ніякими іншими способами не могла відчужуватись.

Націоналізація землі привела до ліквідації класу поміщиків, що віками пригноблювали трудяще селянство, до повної ліквідації всіх залишків і пережитків кріпосництва, до знищення абсолютної земельної ренти. Вона створила суспільну власність на головний засіб виробництва у землеробстві, покращила господарське становище трудового селянства, зміцнила союз робітничого класу з біднотою, прискорила перехід середняка на бік Радянської влади і полегшила в дальшому перетворення дрібнотоварного селянського господарства у велике колективне соціалістичне виробництво. На основі суспільної власності на землю виріс, зміцнівся соціалістичний сектор у сільському господарстві. Ліквідації капіталістичних і створенню соціалістичних виробничих відносин на селі значно сприяло те, що земля стала загальнонародною власністю. «Націоналізація землі, — писав В. І. Ленін, — проведена в Росії пролетарською диктатурою, найбільш забезпечила доведення до кінця буржуазно-демократичної революції... А крім того націоналізація землі дала найбільші можливості пролетарській державі переходити до соціалізму в землеробстві»⁴.

Ленінський декрет про землю — зразок діалектичного поєднання марксистської теорії з практичними вимогами широких селянських мас щодо аграрного питання. Він створений на основі наукових положень аграрної програми Комуністичної партії і життєвих побажань селянства, виражених в «Селянському наказі про землю»⁵. Декрет про Землю складався із п'яти статей, де була викладена суть закону про землю, і восьми статей — селянського наказу про землю. Цей декрет був основним документом, яким керувалися на селі при здійсненні великих перетворень.

¹ 50 років Великої Жовтневої соціалістичної революції. Тези ЦК КПРС, Політ-видав України, Київ, 1967, стор. 8.

² Там же, стор. 9.

³ Див. В. І. Ленін. Твори, т. 26, стор. 221—225.

⁴ В. І. Ленін. Твори, т. 28, стор. 283—284.

⁵ «Селянський наказ про землю», створений на основі 242 місцевих селянських наказів, опублікований газетою «Известия» 19 серпня 1917 р. Див. В. І. Ленін. Твори, т. 26, стор. 221—222.

Встановлення Радянської влади на селі і здійснення декрету про землю відбувалося в жорстокій класовій боротьбі. Селянська біднота під керівництвом робітничого класу вела непримиренну боротьбу з поміщиками і куркулями, вперто провадила перший переділ землі і до весни 1918 р. закінчила його. Під час цього переділу ще більше згуртувалась сільська біднота, зміцніли молоді органи Радянської влади. Неоцінимо роль тут відіграли комітети бідноти, організовані за декретом ВЦВК у червні 1918 року.

Запроваджуючи в життя декрет про землю, Радянська влада передала в безплатне користування селянству понад 150 млн. десятин землі, яка раніше належала експлуататорам, звільнила селянство від щорічної сплати поміщикам орендних внесків у розмірі 700 млн. крб. золотом і ліквідувала заборгованість Селянському земельному банкові в сумі 1,5 млрд. крб. Крім того, селянство одержало близько 50 млн. га землі, експропрійованої у куркулів, 90% худоби і мертвого реманенту, конфіскованого у поміщиків, частину худоби та реманенту куркульських (у 1918 р. було проведено часткове розкуркулювання). Незважаючи на існуючі труднощі, Радянський уряд всіляко прагнув і матеріально допомогти трудовому селянству. Уряд забезпечив відправку на село значної кількості сільськогосподарських машин, реманенту. Так, у 1918 р. ця допомога становила 5 799 372 крб., в 1919 р. — 13 983 724 крб., в 1920 р. — 7 933 126 крб.¹

Ці та інші заходи зміцнили економічне становище всього трудящегося селянства і в першу чергу бідноти. «Все стало рівніше, — говорив В. І. Ленін, — селянство стало загалом в становище середняка»². Політика міцного союзу робітничого класу з середнім селянством при опорі на бідноту і рішучій боротьбі з куркульством була життєво необхідною для продовження соціалістичного будівництва. Цю ленінську політичну лінію і сформулював у своїх рішеннях VIII з'їзд партії (березень 1919 р.).

Шляхом революційного законодавства влада робітничого класу і найбіднішого селянства здійснила вимоги ленінської аграрної програми. Збулась віковична мрія трудового селянства, земля в руках всього народу стала найважливішим засобом розвитку продуктивних сил в землеробстві, основою піднесення добробуту трудових мас. На загальнонародній землі могли вільно і при активній підтримці Радянської влади створюватись і розвиватись нові соціалістичні господарства.

В. І. Ленін і партія вчать, що дрібнотоварне селянське господарство і при націоналізованій землі залишається базою для виникнення і розвитку капіталістичних елементів, що це господарство не може позбавити людство від злиднів. Ось чому в перші ж дні Радянська влада взяла курс на створення колгоспів і радгоспів. Організація соціалістичних господарств у землеробстві почалась уже в процесі боротьби за поділ землі на основі декрету про землю. На конфіскованих і націоналізованих землях створювались радгоспи, комуни, артіль. Біднота об'єднувалась у товариства по спільному обробітку землі. Уже в 1918 р. існували 3101 радгосп і 1579 колективних господарств, а в 1919 р. їх налічувалось відповідно 3547 і 6189³. Ці перші соціалістичні господарства були розсадниками соціалістичних форм і методів господарювання, прообразом соціалістичного ладу на селі. Однак в ті роки масова колективізація селянських господарств ще не назріла. Земля була загальнонародною власністю, але основна маса селян господарювала на ній індивідуально,

¹ Аграрная политика Советской власти (1918—1919 гг.). Документы и материалы, 1954, стор. 32.

² В. І. Ленін. Твори, т. 32, стор. 187.

³ Аграрная политика Советской власти (1917—1918 гг.), стор. 508, 512.

на базі приватної власності на засоби виробництва. «**Перебудова сільського господарства на соціалістичних началах — найскладніше і найважче завдання після завоювання влади пролетаріатом.** Необхідно було подолати вікову силу звички дрібного власника, змінити його психологію, переконати селянина в перевагах нового життя»¹.

Закінчення громадянської війни, перехід на мирні рельси і введення нової економічної політики допомогло залучити багатомільйонне селянство до будівництва соціалізму. На основі нової економічної політики ще більше зміцнів союз робітничого класу з селянством, зміцніли і выросли існуючі колгоспи й радгоспи, широку діяльність розгорнула кооперація. Успішна індустріалізація країни забезпечила збільшення виробництва і постачання землеробства машинами і добривами. В боротьбі з куркульством ще тісніше об'єдналось найбідніше селянство. Все це створило необхідні умови для масового об'єднання трудового селянства в колгоспи, для соціалістичного перетворення сільського господарства. «В результаті колективізації села дрібнотоварний уклад уступив місце соціалістичному; сільське господарство, в минулому найвідсталіша галузь економіки, було переведене на соціалістичні рейки. Мільйони дрібних селянських виробників об'єднались у колгоспи, стали на шлях соціалізму»². Загальнонародна власність на землю була тією основою, на якій виникали, росли, зміцнювались і повністю перемогли нові соціалістичні відносини на селі. Це полегшило перехід селян-одноосібників до спільного обробітку землі; перехід від дрібного, індивідуального господарства до великого, соціалістичного. У здійсненні цих докорінних історичних перетворень на селі Комуністична партія і Радянська влада керувались ленінською аграрною програмою і геніальним ленінським кооперативним планом.

Соціалістичне перетворення сільського господарства здійснювалось в жорсткій боротьбі з куркульством і його агентурою. Опір експлуататорів на селі було зломлено зусиллями робітничого класу і сільської бідноти. На базі суцільної колективізації був ліквідований в нашій країні останній експлуататорський клас — куркульство і назавжди ліквідовані всі причини, що породжують експлуатацію людини людиною. Сільське господарство стало на шлях неухильного розвитку. Тепер воно озброєне сучасною наукою і технікою. Так, в кінці 1966 р. тракторів у нашому сільському господарстві було 1660 тис., (у фіз. один.), зернозбиральних комбайнів — 531 тисяча. Загальні енергетичні потужності його в цьому ж році перевищили дореволюційний рівень більше ніж у 10 раз. У 1966 р. колгоспи і радгоспи виробили зерна 171,2 млн. т, або у 1,8 раза більше, м'яса 10,8 млн. т, або в 2,3 раза більше, тваринного масла — 1,2 млн. т, або в 3,1 раза більше, ніж у 1940 році. Порівнюючи з дореволюційним часом у розрахунку на одного працюючого реальні доходи трудящего селянства збільшились у 8,5 раза³.

Успішно запроваджуючи в життя ленінську аграрну програму і ленінський кооперативний план, Комуністична партія у своїх рішеннях і заходах творчо розвивала ленінські теоретичні положення, збагачувала їх новими висновками і узагальненнями з практики соціалістичного і комуністичного будівництва.

Дальшим розвитком ленінської аграрної політики були XV, XX, XXIII з'їзди КПРС, нова програма партії і рішення цілого ряду Пленумів ЦК КПРС. У цих документах розроблені і визначені шляхи створення матеріально-технічної бази комунізму в сільському господарстві, розвитку і зближення двох форм соціалістичної власності і створення

¹ 50 років Великої Жовтневої соціалістичної революції, стор. 14.

² Там же.

³ Страна Советов за 50 лет, М., 1967. стр. 8, 152—153, 156—157.

єдиної комуністичної власності, переростання соціалістичних виробничих відносин у комуністичні.

П'ятдесятирічний досвід боротьби робітничого класу і трудящого селянства нашої країни за побудову і зміцнення соціалізму повністю підтвердив велику життєву силу ленінської аграрної програми і правильність тієї політики, яку провадили Комуністична партія і Радянська влада по здійсненню цієї програми. Наша партія викувала союз робітничого класу і трудящого селянства і перетворила його в таку могутню силу, яка забезпечила підготовку і перемогу Жовтневої революції, побудову соціалізму і нині забезпечує успішну побудову комунізму в нашій країні.

**ЛЕНІНСЬКЕ ВЧЕННЯ ПРО МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНУ БАЗУ
КОМУНІСТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА І ЗДІЙСНЕННЯ ЙОГО В СРСР**

М. М. Кім

У ленінських працях важливе місце посідає вчення про створення матеріально-технічної бази соціалізму і комунізму. В. І. Ленін глибоко розкрив суть цієї бази, обґрунтував необхідність її і накреслив шляхи побудови.

Ленінське вчення про матеріальну базу нового суспільства стосується умов Росії, однак багато його положень мають міжнародне значення, бо відбивають не тільки специфічні умови нашої країни, але і загальні закономірності переходу до соціалізму.

Керуючись ленінським вченням, наш народ успішно побудував матеріально-технічну базу соціалізму. Досвід СРСР має велике значення для інших соціалістичних країн, для яких одним з найважливіших завдань є побудова і дальший розвиток матеріальної основи нового суспільства.

Побудова матеріальної бази комунізму є головне економічне завдання радянського народу і його Комуністичної партії.

Суть матеріально-технічної бази комуністичного суспільства В. І. Ленін бачив у планомірно організованому великому машинному виробництві, що охоплює усі галузі народного господарства. Матеріальною основою соціалізму може бути тільки велика машинна індустрія, здатна реорганізувати і сільське господарство. Конкретизуючи це положення, В. І. Ленін писав: «Відповідна рівневі новітньої техніки і здатна реорганізувати землеробство велика промисловість є електрифікація всієї країни»¹. Під електрифікацію В. І. Ленін розумів не ізольоване будівництво електростанцій, а переведення усього народного господарства на нову технічну основу.

Характерною рисою матеріальної бази соціалізму і комунізму В. І. Ленін вважав планомірність організації суспільного виробництва. «Виробництво мільйонів людей за наперед складеним планом із засобами машинної великої індустрії — ніякого іншого базису нема»². Планомірна організація усього виробництва дає можливість найбільш ефективно використати матеріальні і трудові ресурси суспільства, прискорити ріст продуктивності праці. Високі темпи зростання виробництва свідчать про переваги соціалізму над капіталізмом.

Створення матеріальної основи соціалізму потрібно для того, щоб зміцнити економічну базу диктатури пролетаріату, посилити керівну роль робітничого класу.

Побудова матеріальної бази соціалізму сприяє перетворенню сільського господарства, зміцненню союзу робітників і селян. Щоб підірвати

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 32, стор. 422.

² В. І. Ленін. Твори, т. 30, стор. 461.

корені капіталізму в дрібноселянській країні, вказував В. І. Ленін, «є один засіб — перевести господарство країни, в тому числі й землеробство, на нову технічну базу, на технічну базу сучасного великого виробництва»¹. Забезпечуючи кооперативні господарства тракторами і сільськогосподарськими машинами, пролетаріат на практиці показав селянам переваги колективного господарювання, спонукував силою прикладу вступати у кооперативи. Машинна техніка важлива для перебудови приватновласницької психології селянства.

Створення великого машинного виробництва, що планомірно охоплює усі галузі народного господарства, необхідно для повного і остаточного встановлення виробничих відносин. Набутого при капіталізмі рівня розвитку продуктивних сил досить для того, щоб здійснити соціалістичну революцію, однак соціалізм може перемогти, спираючись лише на власну матеріальну базу. Без неї соціалістичне суспільство неспроможне досягти високого розвитку продуктивності праці, безперервного піднесення матеріального і культурного рівня життя народу. Заміна капіталістичного виробництва соціалістичним, писав В. І. Ленін, здійснюватиметься «для забезпечення *повного* добробуту і вільного *всєбічного* розвитку *всіх* членів суспільства»².

На думку Леніна, будівництво матеріально-технічної бази соціалізму зумовлене необхідністю створювати нову структуру суспільного виробництва, раціонально розміщувати продуктивні сили, забезпечувати техніко-економічну незалежність і обороноздатність країни.

Необхідність побудови матеріальної бази соціалізму з особливою гостротою постала перед народами Радянського Союзу після Великої Жовтневої соціалістичної революції. Справу ускладнювали техніко-економічна відсталість царської Росії, неймовірна господарська розруха внаслідок імперіалістичної і громадянської воєн, те, що наша країна була першою і єдиною у той час державою диктатури пролетаріату. «...Росія лишається неймовірно, небачено відсталою країною, злиденною і напівдикою, устаткованою сучасними знаряддями виробництва вчетверо гірше ніж Англія, вп'ятеро гірше ніж Німеччина, вдесятеро гірше ніж Америка»³.

Переборюючи величезні труднощі і нестатки, радянський народ під керівництвом Комуністичної партії успішно здійснив ленінський план побудови соціалізму. На першому етапі соціалістичного будівництва ленінське вчення про створення матеріальної бази соціалізму втілювалося у плані електрифікації Росії, далі — у виконанні довоєнних п'ятирічок. В них було намічено комплекс заходів щодо створення матеріальної основи соціалізму: індустріалізація країни, технічна реконструкція усіх галузей народного господарства, завершення соціалістичного усупільнення засобів виробництва, налагоджування планомірної організації суспільного господарства, керівництво економікою і т. д.

Здійснення першого п'ятирічного плану перетворило СРСР з аграрної країни в індустріальну державу. Частка промислової продукції у сукупній продукції індустрії і сільського господарства зростає з 48% у 1927/28 р. до 70% у 1932 р. і 77% у 1937 році⁴. Змінилася і структура промисловості: провідну роль почало відігравати виробництво засобів виробництва (гр. А). Його питома вага у валовій продукції промисло-

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 31, стор. 462.

² В. І. Ленін. Твори, т. 6, стор. 36.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 19, стор. 254.

⁴ Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам, т. 2. Госполитиздат, стор. 364—365; Развитие советской экономики. Изд-во ВПШ, 1946, стор. 11.

вості зросла з 35,1% у 1913 р. і 39,5% у 1928 р. до 57,8% у 1937 році¹. У країні за короткий строк були створені нові галузі промисловості: автомобілебудування, тракторобудування, сільськогосподарське машинобудування, алюмінієва та інші галузі.

Здійснення соціалістичної індустріалізації забезпечило нашій країні техніко-економічну незалежність. Було виконано рішення XIV з'їзду ВКП(б) про перетворення СРСР з країни, що ввозила машини і устаткування, у країну, що їх виробляє. Якщо напередодні першої п'ятирічки Радянський Союз ввозив понад $\frac{1}{3}$ машин, то у 1937 р. — менше 1%.

Соціалістична індустріалізація означала створення у нашій країні могутньої важкої промисловості — бази для технічної реконструкції всього народного господарства. Протягом 1928—1937 рр. було технічно переоснащено усе народне господарство. В резолюції XVIII з'їзду ВКП(б) відзначалося, що «головне і вирішальне господарське завдання другої п'ятирічки — завершення технічної реконструкції народного господарства СРСР — в основному виконано»². При цьому особливо важливого значення набув прискорений розвиток машинобудування і електроенергетики. У 1940 р. проти 1913 р. виробництво продукції машинобудівної та металообробної промисловості зросло у 35 раз, електроенергії — у 25 раз при збільшенні обсягу промисловості продукції в цілому у 8,5 раза³.

Докорінно змінилося сільське господарство. Вирішальну роль відіграло, з одного боку, об'єднання дрібних селянських господарств у великі колективні, що створило економічні умови для застосування сучасної техніки на полях країни, а з другого — створення могутнього тракторобудування і сільськогосподарського машинобудування. Замість дерев'яної сохи, кінних плугів і сівалок та інших примітивних знарядь дрібного селянського господарства, на полях з'явилися трактори, зернові комбайни, вантажні автомобілі та інші сучасні машини. Так, парк тракторів у сільському господарстві в 1941 р. становив 684 тисячі (у 15-сильному обчисленні) замість 18 тисяч у 1929 р., зернових комбайнів відповідно — 182 тисячі проти 2. Це дало можливість механізувати основні польові роботи: оранку, сівбу, збирання зернових культур. Наприклад, в 1940 р. тракторними плугами оброблялося вже 62% оранки, тоді як у 1928 р. 99% землі оброблялося кінними плугами і сохами і лише 1% — тракторними плугами⁴.

Поряд з перетворенням промисловості і сільського господарства, було здійснено технічну реконструкцію транспорту, зв'язку та інших галузей господарства.

В ході виконання довоєнних п'ятирічок створювалася планомірна організація усього суспільного виробництва. Вирішальне значення мало соціалістичне усуспільнення засобів виробництва. Що ж до промисловості і транспорту, то уже в перші роки Радянської влади (1917—1918 рр.) у цих галузях засоби виробництва були націоналізовані і перетворені у загальнонародну власність. У сільському господарстві панував дрібнотоварний уклад. Протягом перших двох п'ятирічок було колективізовано сільське господарство. 1937 р. частка соціалістичного

¹ Див. Промышленность СССР. Статистический сборник. Госстатиздат, М., 1964, стор. 37.

² Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам, т. 2, стор. 558.

³ Див. Достижения Советской власти за 40 лет в цифрах. Госстатиздат, М., 1957, стор. 56, 57.

⁴ Там же, стор. 150—152.

сектора у валовій продукції сільського господарства дорівнювала 98,5% проти 3,3 у 1928 році¹.

Таким чином, в результаті успішного здійснення довоєнних п'ятирічок у СРСР була побудована матеріально-технічна база соціалізму. Спираючись на неї, радянський народ будуватиме комуністичне суспільство. На сучасному етапі ленінське вчення про матеріальну основу комунізму набуло дальшого розвитку у Програмі КПРС, прийнятій на XXII з'їзді, рішеннях XXIII з'їзду КПРС, вересневого (1964 р.) і наступних Пленумів ЦК партії.

Матеріально-технічна база комунізму створюється шляхом дальшого розвитку і удосконалення матеріальної основи соціалізму. Разом з тим вона являє собою якісно новий, вищий ступінь розвитку продуктивних сил. Характеризується вона, з одного боку, комплексною механізацією і автоматизацією виробництва, що спирається на повну електрифікацію, а з другого — вищим ступенем планомірної організації усього суспільного виробництва.

Побудова матеріальної бази комунізму — закономірний процес, зумовлений як технічними, так і соціально-економічними причинами. Продуктивні сили набули такого рівня, коли дальший їх розвиток можливий лише на основі комплексної механізації, автоматизації, електрифікації і хімізації. У сучасному виробництві все ширше застосовуються великі швидкості, тиск, температура, хімічні і ядерні процеси, керувати якими можна лише за допомогою автоматики, телемеханіки і електроніки.

Тільки планове велике машинне виробництво здатне забезпечити вищу проти капіталізму продуктивність праці, достаток матеріальних благ для усіх членів суспільства. «Підвищення продуктивності праці становить одно з корінних завдань, бо без цього остаточний перехід до комунізму неможливий»².

На основі комплексної механізації та автоматизації виробничих процесів докорінно зміниться характер праці, яка стане першою життєвою потребою людини. Максимально скорочуватиметься робочий день, всебічно розвиватиметься кожна особа.

З достатком матеріальних благ і перетворенням праці у першу життєву потребу суспільство зможе здійснити принцип «від кожного по здібностям, кожному по потребах». Разом із створенням і розвитком матеріальної бази комунізму відбуватиметься поступовий перехід до єдиної комуністичної власності на засоби виробництва і продукти праці. Будуть ліквідовані соціально-економічні відмінності між містом і селом, працею розумовою і фізичною. Усі члени суспільства стануть соціально рівні.

Нарешті, побудова матеріально-технічної бази комунізму дасть можливість перемогти в економічному змаганні з капіталізмом.

У своїй Програмі і рішеннях XXIII з'їзду Комуністична партія накреслила основні шляхи створення цієї бази, виходячи з ленінських вказівок. Створення матеріально-технічної бази комунізму, говориться у Програмі КПРС, означає цілковиту електрифікацію країни, комплексну механізацію і автоматизацію виробничих процесів, широке застосування хімії у народному господарстві, удосконалювання структури і організації суспільного виробництва, органічне з'єднання науки з ви-

¹ Народное хозяйство СССР, Статистический сборник. Госстатиздат, М., 1956, стор. 31.

² В. І. Ленін. Твори, т. 29, стор. 90.

робництвом, високий культурно-технічний рівень трудящих, значну перевагу над капіталізмом по продуктивності праці¹.

Важливим етапом у створенні матеріальної бази комунізму було виконання семирічного плану (1959—1965 рр.). Основні виробничі фонди народного господарства збільшилися в 1,9 раза, обсяг промислового виробництва — на 84%. Випереджаючого розвитку набрали галузі, що забезпечують технічний прогрес і підвищення продуктивності праці: електроенергетика, машинобудування, металообробка, хімія. Вироблення електроенергії збільшено в 2,2 раза, виробництво продукції машинобудування і металообробки — в 2,4 раза, продукції хімічної промисловості — майже в 2,5 раза². Це дало можливість здійснити подальшу механізацію і автоматизацію виробничих процесів, електрифікацію країни, хімізацію народного господарства, підвищити технічний рівень виробництва.

Важливу роль у побудові матеріальної основи комунізму відіграє п'ятирічний план розвитку радянської економіки на 1966—1970 роки, «покликаний забезпечити значне просування нашого суспільства по шляху комуністичного будівництва, дальший розвиток матеріально-технічної бази, зміцнення економічної та оборонної могутності країни»³.

При цьому важливе значення надається підвищенню економічної ефективності суспільного виробництва шляхом прискорення науково-технічного прогресу, зростанню продуктивності праці, удосконалюванню планування і посиленню матеріальної заінтересованості колективів та їх окремих працівників.

Для забезпечення прискореного науково-технічного прогресу здійснюватиметься і далі випереджаючий розвиток найбільш прогресивних галузей промисловості. Обсяг продукції цих галузей збільшиться за п'ятирічку в 1,7—2 рази, тоді як обсяг усієї промисловості зросте в 1,5 раза.

Важливим завданням п'ятирічки є зближення темпів зростання виробництва засобів виробництва і виробництва предметів споживання, промисловості і сільського господарства. Розвиток суспільного виробництва і ріст національного доходу дозволить забезпечити істотне піднесення життєвого рівня народу, більш повне задоволення матеріальних і культурних потреб радянських людей.

Успіхи Радянського Союзу у створенні матеріально-технічної бази комунізму мають всесвітньо-історичне значення. Вони сприяють розширенню економічного співробітництва і зміцненню могутності держав світової системи соціалізму, розвитку країн, що звільнилися з-під імперіалістичного гніту, дальшому піднесенню революційного руху трудящих у капіталістичному світі. У наш час збуваються ленінські слова про те, що головний вплив на міжнародну революцію соціалістична держава справляє господарською політикою.

¹ Програма Комуністичної партії Радянського Союзу. Держполітвидав УРСР, Київ, стор. 58—59.

² Директиви XXIII з'їзду КПРС по п'ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР на 1966—1970 роки. Вид-во політ. літ-ри України, Київ, 1966, стор. 5—6.

³ Там же, стор. 9.

ЛЕНІНСЬКІ ІДЕЇ ПЕРЕХОДУ ДО СОЦІАЛІЗМУ, ОБМИНАЮЧИ КАПІТАЛІЗМ, ТА ЇХ ЗДІЙСНЕННЯ В СРСР

И. М. Бейліс, З. М. Євдокимова

У ленінському вченні про побудову соціалізму важливе місце посідає теорія некапіталістичного розвитку країн, які мають низький економічний рівень. Правильність її підтверджується досвідом республік Середньої Азії, деяких республік Закавказзя і народів Крайньої Півночі. Ця теорія, а також нагромаджений досвід набувають особливого значення в епоху, коли колоніальна система імперіалізму рухнула і цілий ряд країн, що звільнилися від колоніалізму, спрямували свій розвиток по некапіталістичному шляху. Класики марксизму-ленінізму довели можливість і необхідність такого шляху, показавши таким чином народам колоній і залежних країн перспективу національно-визвольної революції.

Закон відповідності продуктивних сил і виробничих відносин зумовлює об'єктивну неминучість заміни однієї суспільно-економічної формації іншою. «Розвиток усіх людських суспільств протягом тисячоліть в усіх без винятку країнах, — писав В. І. Ленін, — показує нам загальну закономірність, правильність, послідовність цього розвитку...»¹.

Марксизм не виключає і можливості «перескакування» через ті етапи суспільного розвитку, які історично зжили себе. К. Маркс підкреслював, що в тому випадку, коли суспільство «натрапило на слід природного закону свого розвитку... воно може скоротити і полегшити муки родів»².

Народи можуть перейти до прогресивнішого способу виробництва, котрий визначає основний зміст і характер епохи, обминаючи той соціально-економічний лад, який в дану епоху перебуває в стані розкладу і загибелі. Під час безроздільного панування капіталізму такої можливості не існує, бо капіталізм об'єктивно зацікавлений у консервації докапіталістичних відносин, у збереженні відсталості народів. Імперіалізм гальмує розвиток економічно відсталих країн, інколи відкидає їх назад, намагаючись цим самим зберегти основи економічної експлуатації і колоніального грабунку.

Винятково сприятливі обставини для прогресивного розвитку економічно слабо розвинутих країн склалися після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції. «Велика Жовтнева соціалістична революція відкрила «нову епоху всесвітньої історії» (В. І. Ленін), еру краху капіталізму, повернула долю людства до соціалізму»³.

Соціалізм — прогресивний спосіб виробництва, що ліквідує всі форми соціального і національного гноблення і забезпечує високі темпи

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 29, стор. 423.

² К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 23, стор. 12.

³ Про підготовку до 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції. Постанова ЦК КПРС 4 січня 1967 року, «Правда України», 8 січня 1967 р.

економічного розвитку. За соціалізмом майбутнє. Для капіталізму ж настав час занепаду та загибелі. Капіталізм уже не може забезпечити у всіх країнах і всіх галузях господарства високих темпів розвитку, ліквідувати злидні і відсталість народів.

З перемогою соціалізму і розвитком загальної кризи капіталізму з'явилась об'єктивна необхідність і реальна можливість некапіталістичного шляху розвитку країн з низьким економічним рівнем. В. І. Ленін, розвиваючи марксизм в нових історичних умовах, говорив: «...чи можемо ми визнати правильним твердження, що капіталістична стадія розвитку народного господарства неминуха для тих відсталих народів, які тепер визволяються і в середовищі яких тепер, після війни, помічається рух на шляху прогресу. Ми відповіли на це питання негативно»¹.

Некапіталістичний шлях розвитку — це період переходу до соціалізму, період, протягом якого народи, що перебувають на докапіталістичній стадії розвитку або в умовах слабо розвинутих капіталістичних відносин, будують соціалізм. Некапіталістичний розвиток — це альтернатива капіталістичного розвитку. Цілі, напрям соціалістичного і некапіталістичного шляху єдині. Але ця єдність не означає тотожності.

В. І. Ленін, розкриваючи закономірності та особливості переходу економічно слабо розвинутих країн до соціалізму, вказував на поступовість як на одну з таких особливостей: «Повільніший, обережніший, систематичніший перехід до соціалізму — ось що можливе і необхідне для республік Кавказу на відміну від РСФСР»². Некапіталістичний шлях розвитку являє собою революційний процес поступового і послідовного переростання національно-визвольних революцій в соціалістичні. Цей процес створює передумови для переходу до соціалізму.

Некапіталістичний шлях розвитку має антиімперіалістичну, антифеодальну, антикапіталістичну спрямованість, в ході його поряд з загальнодемократичними розв'язуються і деякі завдання соціалістичного будівництва.

Важливою закономірністю некапіталістичного розвитку є нерозривний зв'язок національно-визвольного руху з пролетарською революцією. В. І. Ленін розглядав національно-визвольний рух як складову частину революційного процесу, як невід'ємну частину пролетарської революції. Ідея поєднання національно-визвольних революцій з соціалістичною як необхідної умови перемоги посідає важливе місце в ленінській теорії некапіталістичного розвитку. В роботі «Про карикатуру на марксизм» В. І. Ленін писав, що звільнення колоній «може бути реалізоване в зв'язку з соціалістичною революцією в Європі...»³. В. І. Ленін довів, що «з воєнної точки зору, як і з точки зору експансії (розширення), відокремлення колоній здійснимо, за загальним правилом, тільки з соціалізмом, а при капіталізмі або як виняток або ціною ряду революцій та повстань як в колонії, так і в метрополії»⁴. Звільнення колоній нездійсниме без ряду революцій і нетривке без соціалізму⁵.

Допомогу робітничого класу трудящим колоній В. І. Ленін розглядав як фактор, що визначає звільнення колоній і здійснення в них соціально-економічного прогресу. «Якщо революційний переможний пролетаріат поведе серед них систематичну пропаганду, а радянські уряди прийдуть їм на допомогу всіма засобами, які є в їх розпорядженні,

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 31, стор. 209.

² В. І. Ленін. Твори, т. 32, стор. 287.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 23, стор. 52.

⁴ В. І. Ленін. Твори, т. 22, стор. 313.

⁵ Див. там же, стор. 312.

тоді неправильно вважати, що капіталістична стадія розвитку неминуха для всіх народностей»¹.

Некапіталістичний шлях розвитку, починаючись з перемоги національно-визвольного руху, являє собою процес переростання буржуазно-демократичної революції в соціалістичну через революційно-демократичну диктатуру. Встановлення диктатури пролетаріату внаслідок перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції стало вирішальною передумовою некапіталістичного розвитку східних республік.

Важливою особливістю некапіталістичного розвитку народів Крайньої Півночі, республік Середньої Азії і Закавказзя було злиття соціалістичної революції з національно-визвольним рухом всередині однієї держави. Цим самим забезпечувалась керівна роль російського пролетаріату і партії більшовиків у революції.

Некапіталістичний розвиток відбувається не стихійно. Соціалістичну економіку будують трудящі, свідомо діяльність яких спрямовується державною владою, революційною партією. До важливих особливостей некапіталістичного розвитку належить і застосування більш гнучких проміжних форм соціально-економічних перетворень.

Своєрідною формою революційно-демократичної диктатури пролетаріату і селянства в республіках і районах, що стали на шлях некапіталістичного розвитку, були селянські Ради. Щодо своєї мети селянські Ради не відрізнялись від Рад робітничих і селянських депутатів. Вони існували як перехідна державна форма диктатури пролетаріату, форма, що забезпечує некапіталістичний розвиток.

В. І. Ленін писав про необхідність зміцнення союзу робітничого класу, який здійснив переможну соціалістичну революцію, і селянства, трудящих, що звільнились від колоніалізму. При цьому В. І. Ленін підкреслював, що цей союз повинен бути добровільним, заснованим на повазі національних інтересів, на принципах пролетарського інтернаціоналізму.

Важливим принципом союзу робітничого класу і селянства є керівна роль Комуністичної партії. Велике значення мало тактичне, гнучке і принципове застосування цих принципів в обстановці докапіталістичних відносин. Згідно з вказівками В. І. Леніна у більшості районів Туркменистану створювались Ради мусульманських робітничих депутатів і Спілки трудящих мусульман. Спочатку вони функціонували поряд з Радами робітничих, селянських, солдатських і мусульманських депутатів, які входили до загальної системи органів диктатури пролетаріату.

Так втілювалось у життя найважливіше ленінське положення про те, що розв'язання всіх проблем соціалістичного будівництва необхідно здійснювати на класовій основі.

Шляхом створення Рад народні маси залучались до боротьби за ліквідацію патріархально-феодальних відносин, за побудову соціалізму. Підвищення політичної активності трудящих супроводжувалось усуненням впливу місцевих експлуататорських елементів, позбавленням їх класових привілеїв.

Серед заходів, спрямованих на демократизацію суспільно-політичного життя, важливе місце посідає розкріпачення жінки. У східних республіках створювались спеціальні жіночі клуби, червоні куточки, саклі горянок, бібліотеки. Створювались спеціальні комсомольські та піонерські організації для дівчат. Існували жіночі магазини.

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 31, стор. 246.

Пристосовані до соціальних умов республік Сходу, селянські пасовищні Ради, Ради мусульманських робітничих депутатів, що спирались на допомогу переміжного російського пролетаріату, стали знаряддям некапіталістичного розвитку. Вони згуртовували трудящі маси для боротьби з експлуататорськими класами, під їх керівництвом здійснювалась ліквідація колоніальних капіталістичних, феодальних і патріархальних відносин. З їх допомогою створювався соціалістичний уклад.

Формування соціалістичних виробничих відносин — це був єдиний процес у всіх народів СРСР. Колоніальна, докапіталістична структура економіки республік Сходу надавала йому специфічних рис. Важливим заходом для зруйнування капіталістичної економіки і створення соціалістичного укладу В. І. Ленін вважав націоналізацію власності іноземних імперіалістів та націоналізацію землі.

Для відсталих у минулому республік, що їх російський царизм перетворив в аграрно-сировинні додатки, велике значення мало проведення аграрних реформ, розв'язання селянського питання і перехід села на шлях соціалістичного будівництва. На відміну від центральних районів націоналізація тут була здійснена пізніше (наприклад, у республіках Середньої Азії — в 1925—1928 рр.). Спочатку була проведена аграрно-водна реформа. Вона ліквідувала поміщицьке землеволодіння, відібрала лишки землі у куркулів. Реформа знищила економічні основи докапіталістичних форм експлуатації, усунула наслідки колоніалізму в аграрних відносинах, обмежила можливості розвитку капіталізму в сільському господарстві.

Характерною для аграрних перетворень у відсталих республіках була поступовість. Крім того, селянське питання розв'язувалось на класовій, а не національній основі. Селян переконували, що за родовими і релігійними звичаями здебільшого криються докапіталістичні форми експлуатації. Враховувались також інтереси селянства та історичні особливості розвитку республіки чи району. Характерним було і залучення на цій основі широких мас селянства до аграрних перетворень.

Конфіскація землі і худоби у феодалів, переділ сінокосів і пасовищ на користь селян, осідання кочівників створили умови для втілення в життя ленінського кооперативного плану. Кооперування в республіках Сходу відбувалось в боротьбі з пережитками докапіталістичних відносин. Але порівняно з центральними районами цей процес проходив дуже повільно. Тут довгий час існували найпростіші форми кооперації.

Соціалістична революція встановила юридичну рівність всіх народів. Але залишалась певний час економічна й культурна нерівність.

Ленінські ідеї некапіталістичного розвитку лягли в основу національної політики Комуністичної партії. Розробляючи заходи щодо переходу на шлях соціалізму народів Сходу, X і XI з'їзди партії вказали на необхідність ліквідації фактичної економічної нерівності, що склалася історично. Головною умовою для цього вони вважали знищення експлуататорського територіального поділу праці як пережитку минулого і створення нової системи поділу праці на основі соціалістичних виробничих відносин і врахування вимог економічних законів соціалізму.

Однобічна спеціалізація республік Сходу обмежувала можливості зростання продуктивності праці і прирікала ці республіки на економічну і культурну відсталість. Ліквідація економічної нерівності передбачає здійснення соціалістичної індустріалізації всієї країни, комплексний розвиток господарства економічних районів, оснащення промисловості і сільського господарства, всіх галузей досконалою технікою, широкий розвиток електрифікації, загальне піднесення культури населення.

Соціалістична індустріалізація у східних районах провадилась на базі нового територіального поділу праці і допомоги братніх республік. Індустріалізація тут мала цілий ряд особливостей, зумовлених попереднім розвитком цих районів, пануванням колоніалізму. Для здійснення її не вистачало коштів, кваліфікованих кадрів, сировини. Відбувалась вона на сході й південному сході країни пізніше, ніж в центрі. А почалась із створення легкої харчової промисловості, що переробляла сільськогосподарську сировину. Розвивались традиційні галузі: бавовняноочисна, шовкоткацька, шкіряна, текстильна та інші галузі, успадковані від минулої спеціалізації сільського господарства. У республіках Середньої Азії майже зовсім не існувало фабрично-заводської промисловості. У 1926/27 р. частка Середньої Азії та Казахстану в основних виробничих фондах крупної промисловості країни становила 1,3%. Тут доводилось заново створювати промисловість. Це важке завдання було виконане тільки завдяки постійній допомозі братніх народів. Так Радянський уряд надавав величезну фінансову допомогу цим республікам, перерозподіляючи бюджетні кошти. Донбас послав у Караганду тільки в 1931 р. 400 кваліфікованих робітників, інженерів і техніків. Харківський електромеханічний завод виконував замовлення для Туркестано-Сибірської магістралі.

Для індустріалізації східних районів характерні високі темпи розвитку. Так, у 1940 р. велика промисловість Казахської РСР зросла у порівнянні з 1913 р. у 19,5 раза, Туркменської РСР в 1,5 раза¹.

Високі темпи були важливою умовою перетворення цих республік із відсталих аграрних в розвинуті індустріально-аграрні.

Вирівнювання економічних рівнів — об'єктивна закономірність розвитку соціалістичної економіки. Об'єктивна необхідність такого вирівнювання зумовлюється потребами планомірного розвитку продуктивних сил в умовах диктатури пролетаріату і суспільної власності на засоби виробництва. Це вирівнювання є також важливим фактором ліквідації відмінностей, що склалися історично в розвитку продуктивних сил і життєвого рівня.

Внаслідок реалізації ленінських ідей економіка і культура республік Сходу досягла небувалого розквіту. В роки семирічки в УзРСР кожні шість днів ставали до ладу нове промислове підприємство або крупний цех. Обсяг промислової продукції збільшився на 80%². 1966 р. в УзРСР видобувалось газу більше, ніж у ФРН, Франції та Італії, взяті разом. Закінчено будівництво найбільшого в світі газопроводу Бухара—Урал. У цій республіці освоєно виробництво електровакуумних, напівпровідникових, електронних і радіотехнічних приладів, складних машин і механізмів. УзРСР вийшла на перше місце в світі по виробництву бавовни-сирцю на душу населення. Вона виробляє бавовни більше, ніж ОАР, Пакистан, Турція, разом взяті. Республіка переганяє по врожайності бавовника США, Турцію та інші зарубіжні країни. Розвиваючись у братній сім'ї народів СРСР, Узбекистан, який нещодавно покінчив з феодально-поміщицьким укладом, експортує продукцію своєї промисловості та сільського господарства в 71 країну світу. Таких успіхів добився народ, що в недалекому минулому був майже зовсім неписьменним. А нині республіка надає науково-технічну допомогу країнам Азії, Африки, Латинської Америки, що звільнились від колоніальної залежності. УзРСР в своїх вузах навчає молодь із цих країн,

¹ Ю. Ф. Воробьев. Выравнивание уровней экономического развития союзных республик, изд-во «Наука», М., 1965, стор. 77.

² XXIII съезд КПСС. Стенографический отчет, Госполитиздат, М., 1966, стр. 116.

підтримує культурні зв'язки з 91 країною світу. Протягом життя одного покоління народи республік Сходу пройшли шлях від феодалізму, злиднів і темноти до соціалізму і взялись за розв'язання завдань комуністичного будівництва.

Директиви ХХІІІ з'їзду КПРС передбачають даліше піднесення економіки і культури всіх радянських республік. Обсяг промислового виробництва за роки п'ятирічки зросте по РРФСР, Українській, Латвійській та Естонській у 1,5 раза, по Грузинській, Азербайджанській, Узбецькій, Киргизькій, Туркменській РСР — в 1,6 раза, по Білоруській, Казахській, Литовській, Молдавській РСР — в 1,7 раза, по Таджикиській і Вірменській РСР — в 1,8 раза¹. Згідно з планом п'ятирічки 1966—1970 рр. промислове виробництво швидше зростатиме в тих республіках, де воно було мало розвинутим. Удосконалюватиметься розташування продуктивних сил, а в зв'язку з цим збільшиться питома вага східних республік у промисловому виробництві країни. На 1970 р. частка районів, розташованих на схід від Уралу, в загальносоюзному видобутку вугілля становитиме приблизно 45, природного газу — 35, нафти — 16%, в загальносоюзному виробництві електроенергії — 28%, алюмінію — 65%².

В. І. Ленін надавав великого значення побудові соціалізму у всіх районах країни. Він підкреслював, що створення СРСР мало всесвітньо-історичне значення, тобто не тільки для нашої країни, а й для всієї Азії, для всіх колоній світу, для тисяч мільйонів людей³.

¹ Директиви ХХІІІ з'їзду КПРС по п'ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР на 1966—1970 роки, Політвидав України, Київ, 1966, стор. 56—72.

² Директиви ХХІІІ з'їзду КПРС по п'ятому п'ятирічному плану розвитку народного господарства на 1966—1970 роки, стор. 54.

³ Див. В. І. Ленін. Твори, т. 30, стор. 116.

ТОРЖЕСТВО ЛЕНІНСЬКИХ ІДЕЙ КУЛЬТУРНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В СРСР

К. М. Олійник

П'ятдесятиріччя Жовтня знаменує торжество великих ідей, втілених у ленінському плані комуністичного будівництва. Вперше в світі виникло соціалістичне суспільство. Величезна відстала країна перетворилась в могутню індустріальну державу. 1966 р. Радянський Союз виробляв у 66 раз більше промислової продукції, ніж царська Росія 1913 р.¹ і давав майже п'яту частину всієї світової промислової продукції. Під керівництвом Комуністичної партії, озброєної ленінською теорією комуністичного будівництва, в Радянській країні успішно виконується величезний план побудови матеріально-технічної бази комунізму, формуються комуністичні суспільні відносини.

Спираючись на вчення К. Маркса і Ф. Енгельса, В. І. Ленін розробив головні теоретичні і практичні проблеми комуністичного будівництва в СРСР. Важливою складовою частиною ленінського плану побудови соціалізму і комунізму в нашій країні є здійснення культурної революції. В. І. Ленін визначив суть, історичні рамки і головні завдання культурної революції, що покликана створити всі необхідні ідеологічні і культурні передумови для повної перемоги комунізму. Коли дуже актуальною стала проблема культурної спадщини, В. І. Ленін чітко показав, яким має бути ставлення перемігшого пролетаріату до прогресивної культури минулого.

Антимарксистські уявлення щодо цих питань виникали і до і після Жовтневої революції. Так, лідери II Інтернаціоналу К. Каутський і О. Бауер, а також російські меншовики твердили, що боротьбу за перемогу соціалістичної революції робітники повинні відкласти до того часу, доки будуть створені необхідні для цього культурні передумови. В статті «Про нашу революцію», відповідаючи меншовикові Суханову, В. І. Ленін висміяв такі вигадки і підкреслив, що після завоювання робітничим класом політичної влади це завдання буде розв'язане в процесі культурної революції².

Після перемоги Жовтневої революції в нашій країні партії довелося вести жорстоку боротьбу, з одного боку, проти спроб огульного, беззастережного використання всіх елементів старої культури, а з другого проти ультралівих поглядів на культурну спадщину минулого, проти повного заперечення її. Керівництво «Пролеткульту» та інших організацій недвозначно закликала будувати нову «пролетарську культуру» у «чистому вигляді» на руїнах старої культури.

¹ 50 років Великої Жовтневої соціалістичної революції. Тези ЦК КПРС, Політ-видав України, Київ, 1967, стор. 29.

² Див. В. І. Ленін. Твори, т. 33, стор. 422

На такі заклики наша партія відповіла чітким і ясним вченням як про саму пролетарську культуру та її відмінність від буржуазної культури, так і про ставлення пролетарської держави до культурної спадщини минулого. Останнє розглядалось у цілому ряді ленінських робіт, написаних головним чином у перші роки Радянської влади, зокрема в Проекті резолюції ЦК партії «Про пролетарську культуру» (1920 р.)¹.

Критикуючи пролеткультівців та інших прихильників «чистої пролетарської культури» і застерігаючи від зараження дрібнобуржуазною стихією нігілізму і руйнування, В. І. Ленін учив трудящих дбайливо ставитись до культурної спадщини минулого і всебічно використовувати плоди тисячолітнього розвитку цивілізації², досягнення світової культури, науки і техніки. «...Від роздушеного капіталізму, — писав В. І. Ленін, — ситий не будеш... Треба взяти всю науку, техніку, всі знання, мистецтво»³, тобто «все те, що є в капіталізмі цінного»⁴. В. І. Ленін зазначав також, що «пролетарська культура повинна стати закономірним розвитком тих запасів знання»⁵, які виробило людство.

Ця ленінська концепція лягла в основу політики Радянської влади щодо культурного будівництва. Радянська держава відразу ж після революції оголосила всенародним надбанням і взяла під свою охорону пам'ятники мистецтва, художню спадщину класиків вітчизняного живопису, літератури⁶ та ін. При цьому партія керувалась ленінськими вказівками про те, що «соціалістична культура може бути створена на основі засвоєння і критичної переробки духовної спадщини минулого, всіх цінностей світової культури, рішучого подолання реакційної ідеології експлуататорських класів, пережитків і передсудів минулого, на основі глибокого вкорінення у свідомість трудящих ідей наукового комунізму»⁷.

Яскравим прикладом дбайливого ставлення Радянської держави до духовної спадщини минулого є видання творів К. Маркса і Ф. Енгельса в нашій країні. Ще 1921 р. з ініціативи В. І. Леніна був створений Інститут Маркса і Енгельса, щоб зібрати, каталогізувати і видати все створене великими основоположниками наукового комунізму. В цьому ж році Інститут розпочав підготовку першого в світі міжнародного повного видання творів Маркса і Енгельса (німецькою, французькою, англійською мовами). Але завершити роботу над випуском не дала війна. Інститут марксизму-ленінізму, виконуючи заповіти В. І. Леніна, здійснив двоє російських видань творів К. Маркса і Ф. Енгельса: перше, довоєнне, в 28 томах і друге, що його завершили 1966 р., в 39 томах. Трохи раніше (1965 р.) вийшов останній том п'ятого (55-томного) видання творів В. І. Леніна. Все це є наслідком постійного піклування КПРС про скарбницю теорії наукового комунізму, свідчить про великий вклад радянської науки у справу ідеологічного виховання трудящих не тільки нашої, а й братніх соціалістичних країн.

Ленінське вчення про культурну революцію та ставлення до культурної спадщини минулого не втратило своєї актуальності і в наш час. На нього постійно спираються комуністичні партії в їх боротьбі проти

¹ Див. В. І. Ленін. Твори, т. 31, стор. 278.

² Див. В. І. Ленін. Твори, т. 29, стор. 53.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 29, стор. 51.

⁴ Там же, стор. 54.

⁵ В. І. Ленін. Твори, т. 31, стор. 251.

⁶ Але в галузі науки, мистецтва та інших елементів духовної спадщини минулого не все можна використовувати для будівництва соціалістичної культури. Перш за все слід відкинути те, що носить буржуазний характер, суперечить науковій істині, а також ідеям і принципам соціалістичного суспільства.

⁷ 50 років Великої Жовтневої соціалістичної революції. Тези ЦК КПРС, Політ-видав України, Київ, 1967, стор. 15.

фальсифікаторів марксизму-ленінізму, проти спроб перекрутити, вульгаризувати марксистсько-ленінське вчення про найважливіші закономірності комуністичного будівництва. Події в Китаї, що іменуються «культурною революцією», засуджуються всією прогресивною громадськістю світу. Прикриваючись лозунгом «пролетарської культурної революції», група Мао Цзе-дуна висунула особливий курс політики, що ставить під удар перш за все революційні завоювання китайського народу, міжнародний авторитет Китаю і завдає величезної шкоди міжнародному комуністичному рухові.

В. І. Ленін не тільки вперше в історії людства висунув ідею культурної революції під час переходу від капіталізму до соціалізму, а й розробив програму її здійснення в нашій країні.

Важливим кроком на шляху створення соціалістичної економіки і культури В. І. Ленін вважав ліквідацію неписьменності населення, розглядаючи її як щонайперше і невідкладне завдання радянської держави. «...Поки у нас є в країні таке явище, як неписьменність, про політичну освіту надто важко говорити. Це не є політичне завдання, це є умова, без якої про політику говорити не можна. Неписьменна людина стоїть поза політикою, її спочатку треба навчити азбуки»¹. Без цього трудящі не можуть брати активну участь в соціалістичному будівництві, управлінні країною. Виступаючи на III з'їзді комсомолу, В. І. Ленін відзначив і другий бік проблеми, особливо підкресливши, що «до електрифікації неписьменні люди не підійдуть, і мало тут однієї простої письменності. Тут недосить розуміти, що таке електрика: треба знати, як технічно прикласти її і до промисловості, і до землеробства, і до окремих галузей промисловості та землеробства»². В. І. Ленін указував також, що досягнувши суцільної грамотності, ми не повинні обмежуватись цим, а засвоїти все передове і цінне із досягнень світової науки і культури і піти далі.

Уже 1919 р. очолена В. І. Леніним РНК видала декрет «Про ліквідацію неписьменності» серед населення РРФСР, а 1920 р. створила Всеросійську Надзвичайну Комісію по ліквідації неписьменності. У перші ж роки Радянська влада вживає ряд заходів щодо реорганізації системи народної та вищої освіти, щодо виховання власної науково-технічної інтелігенції. У 1918 р. був створений науково-технічний відділ ВРНГ, покликаний сприяти розвитку науки і техніки та швидшому впровадженню наукових досліджень у виробництво, а також був організований цілий ряд науково-дослідних інститутів, що стали основою для розробки і розвитку нової техніки і кузницею науково-технічних кадрів для провідних галузей господарства.

Багато уваги приділялось навчанню робітничої молоді. Всі робітники 16-ти років і старші підлягали навчальній професійно-технічній повинності. У 1920 р. було створено Головний Комітет професійно-технічної освіти і перші школи фабрично-заводського навчання (ФЗН). В той же час у країні відкривались десятки тисяч нових початкових і середніх шкіл, сотні вузів і технікумів, тисячі бібліотек, клубів, театрів та ін. Прийняття декрету, що забороняв застосовувати працю дітей до 14-ти років, скорочення робочого дня для робітників до 18-ти років — все це створювало сприятливі умови для підвищення грамотності підрастаючого покоління.

По мірі здійснення соціалістичного будівництва наслідки культурної революції ставали все очевиднішими. Так, у 1930—1933 рр. повсюдно було введено обов'язкове початкове навчання. На 1939 р. фактично

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 33, стор. 52.

² В. І. Ленін, т. 31, стор. 253.

повністю була ліквідована неписьменність; у містах на цей час обов'язковим стало семирічне навчання. Уже 1940 р. кількість учнів початкових і середніх шкіл на 1000 чоловік населення в СРСР була більшою, ніж в Англії, Франції і Німеччині, а число дипломованих інженерів у нашому народному господарстві було в 1,73 раза більше, ніж у США. З 1949/50 навчального року на селі почався перехід до загального семирічного, а в містах з 1955/56 р. — до загального середнього навчання.

На кінець першого етапу культурної революції в СРСР незмірно підвищився загальноосвітній рівень трудящих. З 1914 р. по 1966 р. число тих, що навчалися, виросло в 7 раз¹, зокрема, учнів 1—4 класів — у 2,2 раза, 5—7 класів — у 32 рази, 8—11 класів — у 84,6 раза, учнів середніх спеціальних учбових закладів — у 66,6 раза, студентів вузів — у 32,4 раза².

За роки Радянської влади у всіх галузях суспільного життя значно зросла роль інтелігенції, збільшилась її кількість. Так, чисельність учителів з 1914 р. по 1966 р. зросла у 8,9 раза, лікарів — у 20 раз, дипломованих інженерів — у 25 раз, науковців — у 69 раз. Тепер у Радянському Союзі знаходиться чверть всіх наукових працівників світу. Наш народ по праву пишається радянською наукою, що внесла значний вклад у науково-технічний прогрес людства. Досягнення нашої науки дістали свій концентрований вияв у вивченні та освоєнні космосу.

Широкого розвитку в нашій країні набрали преса, радіо, кіно, телебачення, всі види культурно-освітньої роботи. Тираж книг з 1913 р. по 1966 р. зріс більше, ніж у 13 раз, газет — більше ніж у 31 раз, фонд книг і журналів у масових бібліотеках збільшився майже у 119 раз, клубів стало більше у 634 рази, кінотеатрів — у 97 раз.

Радянський Союз вийшов на передові рубежі щодо розвитку культури. Ми посідаємо перше місце в світі по числу студентів (4,1 млн. чол.), науковців (понад 700 тис. чол.), випуску книг на душу населення (понад 5 книг на рік), відвідуванню кінотеатрів і театрів (20 відвідувань на рік на кожного), по обслуговуванню населення бібліотеками, охопленню його різними видами навчання та ін. «Найбільшим досягненням культурної революції було формування соціалістичної свідомості мільйонних мас трудящих»³.

Внаслідок створення матеріально-технічної бази соціалізму, а також успіхів культурної революції, майже в 7 раз збільшилась кількість людей розумової праці. Ця тенденція є однією з найважливіших умов, які сприяють наближенню фізичної праці до розумової і подоланню істотних відмінностей між ними. До таких умов належить і зростання загальноосвітнього рівня трудящих. Так, за 1939—1966 рр. кількість осіб, що мали вищу і середню (повну і неповну) освіту зросла з 12,3 до 56,4%, в тому числі серед службовців і спеціалістів — з 51,9 до 92%, серед робітників — з 8,2 до 58%, серед селян — з 1,8 до 31%⁴. Підвищення загальноосвітнього рівня трудівників села стало важливою умовою для зближення сільськогосподарської праці з індустріальною.

¹ Народное хозяйство СССР в 1965 г. Статистический ежегодник, изд-во «Статистика», М., 1966, стор. 677.

² Ці дані, а також ті, що будуть нижче (про зростання кількості вчителів і науковців, тиражів книг і газет, фондів масових бібліотек і т. д.), розраховані автором по матеріалах статистичного щорічника «Народное хозяйство СССР в 1965 г.», М., 1966 і статистичного збірника «Культурное строительство СССР», М., 1956.

³ 50 років Великої Жовтневої соціалістичної революції. Тези ЦК КПРС, стор. 15.

⁴ «Вопросы экономики», 1967, № 5, стор. 14.

Великий Жовтень забезпечив розквіт національних культур. У всіх союзних республіках швидкими темпами розвиваються промисловість і сільське господарство, зростають кадри робітничого класу, колгоспного селянства і народної інтелігенції. У всіх народів СРСР склалась і розвивається національна формою і соціалістична змістом культура, практикується обмін досягненнями, що сприяє взаємному збагаченню культур.

У братній сім'ї народів СРСР розквітла культура України. В загальноосвітніх школах республіки навчається тепер майже стільки учнів, скільки їх було в школах всієї Росії 1914 року. На 10 тис. населення УРСР припадає 152 студенти вузів¹, що в 2,5—3,5 рази більше, ніж наприклад, в Англії, Франції, ФРН або Італії.

Значних успіхів досягли і трудящі Харківської області. Майже все населення колишньої Харківської губернії було неписьменним. У 1914—1915 рр. тут існувало 153 школи і 254 бібліотеки з фондом 131,9 тис. книг. У самому Харкові було 38 початкових шкіл, в яких налічувалось 114 класів; з них 16 шкіл містились у власних приміщеннях і 22 — в найманих. Всього в школах Харкова навчалось 5540 дітей, вчительський персонал нараховував 192 чоловіки. А в деяких повітах, наприклад у Богодухівському, не було навіть початкових шкіл.

Як свідчить довідник міської управи 1913 р., на утримання міської поліції витрачалось у чотири рази більше коштів, ніж на освіту. Тому не дивно, що, за даними Всеросійського перепису 1897 р., серед населення Харківської губернії 21,1% було неписьменних.

У наш час м. Харків — один з найкрупніших культурних центрів країни. В Харківській області 1616 загальноосвітніх шкіл, які охоплюють 385,2 тис. дітей². Якщо до революції на Харківщині існувало шість вузів і сім технікумів, де навчалось понад 8 тис. чоловік, то тепер тут є 21 вуз і 49 технікумів, в яких налічується 94 тис. студентів³, або одна восьма частина всіх студентів республіки.

На багатьох Харківських заводах тепер кожен третій і навіть кожен другий робітник вчиться на курсах, в школі робітничої молоді, в технікумі або вузі. На кінець семирічки близько 60% робітників, що працюють на промислових підприємствах області, мали освіту, не нижчу 8 класів. Це велике досягнення. Але у нас є і значні резерви для подальшого всебічного зростання культурно-технічного рівня трудящих.

До Великої Жовтневої соціалістичної революції на Харківщині фактично не було ні клубів, ні бібліотек, ні інших культурно-освітніх організацій (якщо не брати до уваги «Будинок робітників», заборонений у 1910 р., і перший робітничий клуб «Знання», створений 13 квітня 1917 р.).

В наш час у Харківській області працює 1140 клубних кіноустановок, з них 909 — в сільській місцевості, 1731 масова бібліотека з книжковим фондом 12,6 млн. екземплярів, в тому числі 973 бібліотеки з книжковим фондом 4,3 млн. екземплярів — у сільській місцевості⁴. Важливо звернути увагу на щорічне збільшення бібліотечних книжкових фондів. Проти передвоєнного 1940 р. вони зросли в 3,7 рази, а проти 1913 р. — майже в

¹ Народне господарство Української РСР у 1965 році. Статистичний щорічник, Київ, 1966, стор. 608.

² Народне господарство Української РСР в 1965 році, стор. 592, 593.

³ Там же, стор. 610—613.

⁴ Народне господарство Української РСР у 1965 році. Статистичний щорічник, стор. 637, 638, 631, 633.

96 раз¹. У даний час в області немало зразкових бібліотек, що зуміли донести книгу до кожного дорослого, до всіх дітей шкільного віку. Звання колективу відмінної праці надано 40 клубам і 84 бібліотекам області.

До революції кінофільм можна було подивитись тільки в самому Харкові, тепер майже у всіх селах є стаціонарні або пересувні кіноустановки. Всього в області їх працює 1172, в тому числі 914 — у сільській місцевості². В середньому кожен мешканець Харківщини відвідує кінотеатр 17 раз на рік.

За останні два роки в селах нашої області збудовано 116 клубів і будинків культури з залами для глядача на 300—500 місць. Значно зросло число самодіяльних колективів. Нині на Харківщині нараховується 9513 гуртків і 141 112 учасників³ художньої самодіяльності. Змінився якісно і склад кадрів культосвітпрацівників. Так, на 1 січня 1967 р. з 575 завідуючих сільськими клубами 13 мали вищу освіту, 525 — середню, в тому числі 44 — спеціальну середню, і тільки у 37 чоловік освіта була нижчою від середньої⁴.

Тенденція підвищення загальноосвітнього, загальнокультурного і професійно-технічного рівня всіх трудящих нашої країни в новій п'ятирічці (1966—1970 рр.), як свідчать Директиви ХХІІІ з'їзду КПРС, ще більше посиляться. За п'ятирічку кількість працюючих в галузі освіти ще збільшиться на 2,2 млн. чоловік, або на 33%. В роки п'ятирічки завершиться перехід до загальної середньої освіти і значно підвищиться добробут трудящих, що сприятиме піднесенню культурно-технічного рівня трудящих.

¹ Розраховано автором на підставі даних статистичного збірника «Народне господарство Харківської області», вид-во «Статистика», Харків, 1965, стор. 111.

² Народне господарство Української РСР у 1965 році, стор. 641, 642.

³ Поточний архів Харківського обкому КП України.

⁴ Там же.

ДО ПИТАННЯ ПРО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ В ДОКОЛГОСПНОМУ СЕЛІ

М. І. Бондаренко

Скасувавши приватну власність на землю, знищивши абсолютну ренту, націоналізація землі полегшила перехід основної маси селянства на шлях соціалістичного перетворення села. Радянська влада, спираючись на економічний закон обов'язкової відповідності виробничих відносин характерові продуктивних сил, який за диктатури пролетаріату одержав нові умови для свого розвитку, вже в ході революції створила соціалістичні форми ведення сільського господарства.

В результаті націоналізації землі соціалістична держава стала її монопольним власником. Усунувши непродуктивні витрати на купівлю і оренду землі, вона створила сприятливі умови для швидкого розвитку продуктивних сил у сільському господарстві. Земля як об'єкт власності стала належати всьому суспільству, але була віддана у користування селянам. Пануючою формою господарства у землеробстві було особібне селянське господарство.

Здійснюючи свою аграрну програму, Комуністична партія у ході соціалістичної революції і націоналізації землі передавала землю у користування селянам безплатно. В процесі проведення націоналізації землі і передачі її у користування селянству в сільському господарстві країни створювалась особлива форма селянського землекористування, спрямована проти поміщицького землеволодіння, яке ліквідувалось шляхом революційної експропріації без будь-якого матеріального відшкодування. Безплатна передача землі у користування трудового селянства наочно переконала його в тому, що тільки Радянська влада спроможна розв'язати аграрне питання в інтересах трудящих. У складних умовах завоювання політичної влади, в умовах громадської війни та іноземної інтервенції, а потім і в період відбудови народного господарства ці нові аграрні відносини були найважливішим фактором зміцнення союзу робітничого класу з трудовим селянством, що забезпечив перемогу нового ладу на селі.

Проведення націоналізації землі і передача її у користування селянам змінили характер утворення диференціальної ренти. Це відбилося на економічному становищі селянства і сприяло збільшенню виробництва хліба та інших сільськогосподарських продуктів. Радянська держава прагнула знаходити найбільш прийнятні форми економічної реалізації суспільної власності на землю, які б найкраще на тому чи іншому етапі відповідали як економічним, так і політичним інтересам країни. Оскільки земля як загальнонародна власність була передана у користування селянам, залишились умови утворення диференціальної ренти у селянських господарствах. Ці умови виявляються, по-перше, в тому, що земля хоча і розподілялась за принципом зрівнювання, ділянки її були різними за родючістю та місцеположенням, що було природною

матеріальною основою різного рівня продуктивності праці; по-друге, в умовах збереження товарного виробництва однакові сільськогосподарські продукти, які одержано в різних умовах і мають різну індивідуальну вартість, реалізуються по спільній єдиній ціні.

Різниця між суспільною та індивідуальною вартістю сільськогосподарських продуктів, одержаних на відмінних за родючістю і місцеположенням земельних ділянках, а також при різних додаткових вкладеннях у землю, і створює економічну основу диференціальної земельної ренти у селянському господарстві, яка виступає в натурально-речовій, а при ринковій реалізації — у грошовій формах. Матеріальним її змістом є різницевий або додатковий продукт, що створюється працею, вища продуктивна сила якої зумовлена більш сприятливими природними умовами.

Суспільна вартість продуктів сільського господарства визначається середніми витратами праці на гірших за родючістю і місцеположенням ділянках при середньому рівні виробництва на них. Середні витрати праці на гірших земельних ділянках утворюють суспільну вартість продуктів сільського господарства.

«Обмеженість землі веде до того, що ціну хліба визначають умови виробництва не з середньої якості землі, а на гіршій оброблюваній землі»¹.

Причому Радянська влада вживала заходів до підвищення регулюючої ціни сільськогосподарських товарів до рівня, що забезпечує відтворення в трудових селянських господарствах.

В умовах товарного виробництва і дії закону вартості це сприяло посиленню зацікавленості в розвитку сільськогосподарського виробництва дрібно-товарних виробників і прискорювало відбудову і піднесення економіки країни після руйнувань, яких вона зазнала у період громадянської війни та іноземної інтервенції.

К. Маркс і В. І. Ленін у теорії земельної ренти виходили з того, що суспільною причиною існування диференціальної ренти є монополія на землю як об'єкт господарства, привласнення ж її залежить від пануючої форми власності.

В «Декреті про землю» та в «Основному законі про соціалізацію землі» відзначалось, що диференціальна земельна рента І повинна повністю вилучатись на користь усього суспільства.

«Лишок прибутку, — говориться в законі про соціалізацію землі, — одержаного від природної родючості кращих ділянок землі, також від більш вигідного їх розміщення щодо ринків збуту, надходить на суспільні нужди в розпорядження органів Радянської влади»².

Що ж до диференціальної ренти ІІ, то частина її повинна залишатись у сільськогосподарському виробництві, тобто в селянських господарствах. Вкладена в землю вартість добрива і меліорації (докорінне поліпшення), оскільки вони не використані при здачі, потрапляла знову в земельний фонд. Необхідно було сплачувати кошти у вигляді диференціальної ренти, які надходили до рук соціалістичної держави від селянських господарств разом з іншими коштами і направлялися Радянською владою на розвиток економіки й культури країни, на будівництво підприємств, що забезпечували сільське господарство знаряддями праці, добривами і т. п. У перші роки Радянської влади на ці кошти створювались кредитно-збутові кооперативи, які постачали селян сільськогосподарським реманентом, машинами та добривами.

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 5, стор. 100.

² Аграрная политика Советской власти (1917—1918 гг.). Документы и материалы, изд-во АН СССР, 1954, стор. 137.

Розглядаючи диференціальну ренту в сільському господарстві перших років Радянської влади, необхідно мати на увазі ось що: виняткові обставини, які склалися після перемоги соціалістичної революції, зумовлювали необхідність вилучення майже всього додаткового продукту, виробленого в одноосібному селянському господарстві, тобто вся рента, що створювалась у сільському господарстві, надходила до рук держави. У період «воєнного комунізму» була введена продовольча розверстка, встановлена монополія хлібної торгівлі і заборонена приватна торгівля хлібом, вівся облік і вилучення всіх лишків продовольства у селянських (головним чином заможних) господарствах. За тих умов «Розверстка була найбільш доступним для недосить організованої держави заходом, щоб продержатися в нечувано трудній війні проти поміщиків»¹.

Умови громадянської війни та іноземної інтервенції примусили Радянську владу вжити надзвичайних заходів.

«Своєрідний «воєнний комунізм» полягає в тому, що ми фактично брали від селян всі надлишки і навіть іноді не надлишки, а частину необхідного для селянина продовольства, брали для прикриття витрат на армію і на утримання робітників... Інакше перемогти поміщиків і капіталістів у розореній дрібноселянській країні ми не могли»².

Об'єктивно умови створення диференціальної ренти в одноосібних селянських господарствах обмежені. Це зумовлено самою соціально-економічною природою дрібноселянського товарного господарства, що не завжди може забезпечити розширене відтворення. У ньому часті випадки повної відсутності і від'ємної величини ренти або утворення її у мізерних розмірах.

У період «воєнного комунізму» в одноосібних селянських господарствах, що не мали засобів для інтенсифікації виробництва, диференціальна рента II практично була відсутньою. Одержання диференціальної ренти у селянських господарствах за умов перехідного періоду мало подвійне значення.

По-перше, одержання ренти було матеріальним стимулом збільшення виробництва продуктів сільського господарства. По-друге, соціалістична держава за допомогою ряду заходів здійснювала переміщення частини прибутків селянських господарств у розпорядження держави. Такими заходами у перехідний період були податки, ціни тощо. Що ж до куркульських господарств, то в них при виробництві значної кількості товарної продукції утворювалась порівняно значна величина диференціальної ренти, особливо першого роду. Обмежуючи розвиток куркульських господарств, Радянська влада на різних етапах боротьби з куркульством встановлювала різний рівень вилучення у них основної частини додаткової вартості. Ось чому Радянська влада, вимагаючи передачі до рук держави диференціальної ренти, передусім передбачала вилучення її з куркульських господарств, оскільки у них земля була об'єктом організації капіталістичного господарства.

У перехідний період від капіталізму до соціалізму рентні відносини у сільському господарстві значно відрізняються від рентних відносин при капіталізмі завдяки тому, що в країні здійснилась націоналізація землі, а провідним укладом у народному господарстві був соціалістичний уклад. Закон капіталістичного середнього прибутку не діяв у народному господарстві нашої країни, бо вільного переливання і застосування капіталу в різних галузях не було. Закон додаткової вартості

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 32, стор. 421.

² Там же, стор. 311.

діяв лише у приватнокапіталістичному укладі і в специфічних умовах, які обмежували його певними рамками.

Наймана праця в кращих умовах сільськогосподарського виробництва в куркульських господарствах утворювала додаткову вартість, яка і виявилась у формі диференціальної земельної ренти. Радянська влада робила все для того, щоб ця рента була вилучена на користь усього суспільства і потрапила до рук соціалістичної держави. З перших днів свого існування Радянська влада провадила політику, спрямовану на піднесення економічного становища трудящегося селянства, бо в тих умовах селянське виробництво було основною продовольчою і сировинною базою країни, а селянство — основним споживачем промислових товарів.

Радянська влада по-різному розв'язувала питання земельної ренти в різних категоріях господарств. Ця різниця виявлялась насамперед у диференціальному оподаткуванні різних господарств (бідняків, середняків та куркулів — М. Б.). Оскільки куркульські господарства виробляли переважну кількість товарного хліба і здавали його як податок державі, з них, таким чином, вилучалась найбільша диференціальна рента, джерелом якої була праця експлуатованих наймитів і бідняків.

На Україні від здачі хліба по розверстці повністю звільнялись бідняцькі господарства, тобто ті, у яких посівні площі не перебільшували 5 десятин. Куркульські господарства, що мали більше 10 десятин посіву, були зобов'язані, крім норми, здавати всю ту кількість хліба, яка припадала на господарства, у яких землі було від 5 до 10 десятин. 10% одержаного від куркульських господарств хліба залишалось у розпорядженні комітетів бідноти для нужденного населення села. Цей хліб розподілявся по половинній ціні¹.

Уряд УРСР керувався при цьому ленінськими вказівками про те, щоб під час продрозверстки послідовно проводилась класова лінія. На середнє селянство накладався податок, а за зданий хліб вони одержували гроші або товар за встановленим державою розміром². Що ж до податків, то вони на Україні серед селянства розподілялися так: господарства, що мали землі до 0,25 дес. на їдця, оподатковувались до 2,9% від річного прибутку; з господарств до 0,5 дес. на їдця — 6,4%, з 0,5 до 1,5 дес. — 8,9—9,8%; від 1,5 до 3 дес. — 12,4%—16,8%; і господарства що мали більше трьох десятин на їдця, сплачували податок до 24,2% річного прибутку³.

При цьому необхідно мати на увазі, що, розподіляючи наряд продрозверстки у першу чергу між заможними господарствами, комітети бідноти, що безпосередньо контролювали виконання розверстки на місцях, враховували не тільки кількість землі, але й її якість, а також наявність худоби, реманенту і т. п.

Середні і особливо найбідніші господарства включалися до розкладки лише у випадках, коли лишків хліба у заможних господарствах не вистачало; суворо дотримувався принцип, щоб на одного їдока залишалось однакова кількість хліба в усіх господарствах. Одноразово розкладка поширювалась на всі інші види сільськогосподарської продукції.

Крім того, спеціальним декретом ВЦВК від 31 жовтня 1918 року місцевим Радам було надано право додаткового оподаткування міської

¹ Див. Ю. Ю. Кондуфор, Робітничі продовольчі загони в Україні в 1919 році. Х., Вид-во ХДУ, 1953, стор. 26—27.

² Бюлетень секретаріату ЦК КП(б)У № 3 від 25 травня 1919 року.

³ «Народное хозяйство СССР» за 1923/24 р., IV, стор. 140.

і сільської буржуазії одноразовим надзвичайним революційним податком, кошти від якого йшли на місцеві потреби.

В інтересах диктатури пролетаріату правильне розв'язання питання про диференціальну ренту в перехідний період сприяло обмеженню куркульства, подальшому зміцненню союзу робітничого класу та трудящого селянства, стимулювало безпосередніх виробників сільського виробництва. Це загострювало класову боротьбу на селі. Куркульство блокувалося з реакцією, а трудове селянство йшло за пролетаріатом «...від спільної боротьби проти поміщиків до загальнопролетарської боротьби проти капіталу, проти влади експлуататорів...»¹.

Таким чином, з проведенням націоналізації землі в країні диференціальна рента зберігається, але відбиває тепер новий специфічний характер виробничих відносин, що утворилися у перехідний період від капіталізму до соціалізму — відносин між дрібнотоварними виробництвами і соціалістичною державою з приводу використання землі як загальнонародної власності. Вивчення питання про диференціальну ренту у сільському господарстві перехідного періоду показує, що загальнонародна власність на землю економічно реалізується у відносинах між соціалістичною державою і переважною більшістю дрібнотоварних селянських господарств з приводу використання землі та привласнення диференціального прибутку, пов'язаного з різною родючістю та місцеположенням землі і ефективністю праці та засобів виробництва.

Політика Радянської влади щодо селянства в ході аграрних перетворень була спрямована на зміцнення союзу робітничого класу з основною масою селянства. Націоналізація землі була одним із факторів, що сприяв збільшенню середняка на селі, бо, віддавши основний засіб сільськогосподарського виробництва у використання селянства, Радянська влада звільнила його від витрат на придбання та оренду землі, від експлуатації його поміщиками і буржуазією. Все це сприяло зміцненню і економічному розвитку селянського господарства.

«Селянство, — говорив В. І. Ленін, — стало далеко більш середнім, ніж раніше, суперечності згладились, земля поділена в користування далеко більш зрівняльне, куркуль підірзаний і в значній частині експропрійований... загалом і в цілому дані статистики свідчать цілком безспірно, що село нівелювалось, вирівнялось, тобто різке виділення в бік куркуля і в бік безпосівника згладилось»².

Процес осереднювання села, таким чином, означав перерозподіл питомої ваги соціальних груп, що склалися в селянстві ще задовго до революції. Ця зміна йшла по лінії наділення селянських господарств землею, що вело до зміни місця бідноти, середняків і сільської буржуазії в економічному і політичному житті країни. Зрівняльний розподіл землі привів до значних змін у структурі селянських господарств за розмірами землеволодінь і площі обробленої землі. Оскільки за Декретом про землю в першу чергу наділялись землею безземельні, зразу ж зросла питома вага селянських господарств, що одержали землю.

Так, наприклад, якщо в 1916 г. на Україні було 3 816 080 селянських господарств, то до 1926 р. їх число збільшилось до 5 055 409³. Ці зміни не могли не мати значного впливу на подальший розвиток сільського господарства. Середняк тривалий час залишався головною силою в сільськогосподарському виробництві. Єдиним джерелом існування цих селянських господарств була власна праця, яка застосовувалась на одержаній для користування землі.

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 28, стор. 306.

² В. І. Ленін, Твори, т. 32, стор. 187.

³ Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Х., 1929, стор. 73.

Але для нормального розвитку селянського господарства необхідна не тільки земля, а й інші засоби виробництва. З одержанням землі в селянському господарстві на перший план стали питання, зв'язані з засобами її обробітку.

Практично на селі складались такі умови, коли окремі господарства відчували нестачу землі і надмір засобів виробництва для її обробітку, інші ж мали землі більше, ніж мали змогу обробити її своєю працею наявними засобами виробництва. В умовах, коли земля не могла бути продана, куплена або відчужена іншими способами, ця суперечність різко загострюється. Вихід був тільки в організації колективного господарства.

Ведення сільськогосподарського виробництва в умовах переваги дрібноселянського господарства не могло забезпечити піднесення врожайності сільськогосподарських культур, збільшення валового збору хліба в країні. В 1922 р. валовий збір зернових на Україні становив 104 млн. ц., або 50% середнього збору за 1909—1913 рр., при чому, в п'яти степових губерніях було зібрано тільки близько 40% одержаної до війни кількості зерна¹.

Масове розорення українських сіл інтервентами в період громадянської війни, куркульським бандитизмом, а потім неврожайми ускладнили становище українського села, поставили сільське господарство у винятково тяжкі умови. Валовий збір зерна в 1921 р. по Україні становив 25% довоєнного, в степовій частині України — всього 10%². На весну 1922 р. в степовій частині України поголів'я худоби порівнюючи з 1916 р. становило: коней — 47,2%, великої рогатої худоби — 43,1%, овець — 55,1%, свиней — 18,0%³.

Дрібнотоварне селянське виробництво різко знижувало товарність продукції сільського господарства. К. Маркс вказував, що дрібноселянська власність по своїй природі не має можливості розвитку суспільних продуктивних сил праці, суспільної концентрації капіталів, прогресивного застосування науки⁴.

Розподіл землі в зрівнювальне користування внаслідок її націоналізації було процесом дальшого дроблення землі, збільшення черезсмужжя, далеко- і довгоземелля, що разом з трьохпільною системою ведення господарства викликало дальше зниження продуктивності праці, зниження урожайності сільськогосподарських культур. Знищення черезсмужжя і далекоземелля, а також перехід селянських господарств від трипільної системи ведення господарства до багатопільної ставало економічною необхідністю. З метою підвищення продуктивності праці в сільськогосподарському виробництві необхідно було так чергувати посіви, щоб земля не виснажувалась, а відновлювала свою родючість, а це значить, що було необхідно, щоб земля не була розкидана на черезсмужні ділянки, а знаходилась в одному місці широким клином.

Процес дроблення землі веде до зниження її родючості, викликаючи при цьому збільшення непродуктивних витрат на її обробіток, тому що дрібнотоварна форма земельної власності і зумовлений нею обробіток землі дрібними ділянками, виключають всяке застосування сучасних удосконалень у сільському господарстві⁵.

¹ Очерки развития народного хозяйства Украинской ССР, М., 1954, стор. 226.

² Там же, стр. 225.

³ Сборник по вопросам сельского хозяйства Украины. Изд-во ЦК КП(б)У, Х., 1922, стор. 60—61.

⁴ Див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 25, ч. II, стор. 372.

⁵ Див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 18, стор. 54.

Це положення мало пряме відношення і до дрібного селянського господарства в умовах перехідного періоду. Дрібноселянське напівнатуральне господарство по своїй соціальній природі не здатне забезпечити ефективного і продуктивного використання землі, засобів виробництва і самої робочої сили.

Дроблення землі неминуче приводило до зменшення посівних площ, зниження врожайності, погіршувало родючість землі, в результаті чого катастрофічно скоротились темпи зростання валової продукції. Єдиним виходом із того становища, що створилося, був перехід від одноосібних селянських господарств до суспільного обробітку землі.

ПІДВИЩЕННЯ ЖИТТЄВОГО РІВНЯ НАРОДУ ЗА РОКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ

Р. С. Артамонова

Багато поколінь мріяло про кращі умови життя, свободу та достаток на землі. Однак вся історія антагоністичних суспільств була історією удосконалення форм і методів експлуатації широких народних мас. Збільшення виробництва матеріальних благ, яке здійснювалось трудящими, не приносило їм визволення від злиденності та гноблення. Навіть і тепер, коли капіталізм розвинув продуктивні сили набагато більше, ніж всі попередні формації, у капіталістичному світі близько 1,5 млрд. чоловік голодують.

Тільки соціалістична революція, яка ліквідувала приватно-капіталістичну власність на засоби виробництва та експлуатацію людини людиною, підпорядковувала розвиток економіки забезпеченню «повного добробуту і вільного всебічного розвитку всіх членів суспільства»¹. Ця велика перевага соціалізму над капіталізмом і всіма попередніми формаціями підтверджується історичним досвідом Радянського Союзу та інших країн, які стали на шлях побудови соціалізму.

Історія радянського соціалістичного суспільства — це історія докорінної зміни становища трудящих мас міста і села, історія постійного підвищення життєвого рівня радянських людей. Для того, щоб відчутися усю велич досягнень радянського народу, керованого Комуністичною партією, за 50 років Радянської влади, треба порівняти теперішнє матеріальне становище трудящих з тим, яке було за часів царизму.

Як відомо, царська Росія була відсталою капіталістичною країною із злидарським рівнем доходу та споживання широких народних мас, жажливими умовами праці та політичним безправ'ям трудящих. Заробітна плата фабрично-заводських робітників становила в середньому по Росії (без Варшавського округу) у 1910 р. 288 крб. 20 коп., а в 1914 р. — 340 крб. 20 коп. на рік. З цих заробітків треба зняти великі штрафи та відрахування, що у 1908 р. дорівнювали 433 тис. крб., а в 1912 р. 697 тис. крб. Понад 20% заробітної плати йшло на сплачування житла, включаючи опалення та освітлення. Робочий день на підприємствах тривав 10—12 годин. Ця неприваблива картина доповнювалась важкими житловими умовами.

Становище трудящего селянства в Росії було ще гіршим. В. І. Ленін писав: «Російський селянин зведений відробітками, податями і капіталістичною експлуатацією до такого злидарського, голодного рівня життя, який в Європі здається неймовірним. Там звуть подібний соціальний тип *паупер а ми*»². У 1913 р. середній рівень доходів трудящего селянина був нижчим, ніж у промислового робітника в три рази. Так, середня річна оплата батрака (на своїх харчах) по 45 губерніях Росії

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 6, стор. 36

² В. І. Ленін. Твори, т. 15, стор. 101.

у 1910 р. становила 139 крб. 20 коп., а батрачки — 89 крб. 10 коп.¹ Життєвий рівень селян-бідняків, за визначенням В. І. Леніна, наближався до мінімуму життєвого рівня батрака. Бідняцькі господарства в Росії становили 65% серед 20 млн. дрібних селянських господарств.

Низьким був також і рівень харчування трудящих при царизмі. Країну періодично виснажував голод. Тільки в 1912 р. голодувало понад 30 млн. селян. В країні налічувалось 65% селян-бідняків, яким не вистачало хліба до нового врожаю. По суті російське селянство було приречене на злиденність та вимирання.

Тяжке матеріальне становище трудящих в умовах царизму доповнювалось низьким культурним рівнем народу. $\frac{3}{4}$ дорослого населення було неписьменним. У країні панували епідемії чуми, холери та всілякі інші тяжкі захворювання. Росія посідала перше місце серед капіталістичних країн світу щодо смертності на 1000 чоловік населення². Середня тривалість життя в Росії 1896—1897 рр. становила 32 роки.

Тільки зміна соціально-економічного ладу могла поліпшити становище трудящих мас. Великий Жовтень став початком глибокого перевороту в економічному та культурному житті країни. Робітники та селяни в умовах Радянської влади — це два дружні класи, які разом володіють засобами виробництва і результатами праці, разом керують країною. Соціалістична революція ліквідувала будь-які форми експлуатації людини людиною, знищила соціальну та національну нерівність людей. Назавжди покінчивши з безробіттям, вона забезпечила людині право на труд і відпочинок, утвердила принцип — від кожного по здібностях, кожному по праці. В цьому велике всесвітньо-історичне значення Великої Жовтневої соціалістичної революції, яка довела народам усього світу прогресивність та перевагу нового, соціалістичного суспільного ладу.

Соціалізм відкрив необмежені можливості та створив умови для підвищення народного добробуту.

В умовах панування суспільної власності на засоби виробництва найбільш повне задоволення матеріальних і духовних потреб всіх членів суспільства на основі зростання та вдосконалення матеріального виробництва стає об'єктивним законом економічного розвитку. Заміна приватної власності на засоби виробництва суспільною ліквідує можливість експлуатації людини людиною і породжує загальність праці. Розподіл створюваних в соціалістичному суспільстві благ здійснюється не по капіталу, а по кількості та якості праці. Єдиним джерелом і мірою добробуту при соціалізмі стає праця. Ці об'єктивні умови викликають матеріальну та моральну заінтересованість трудящих у підвищенні продуктивності своєї праці, а також праці всього суспільства. Загальність праці і неухильне підвищення її продуктивності зумовлюють високі темпи зростання суспільного виробництва при соціалізмі, що дає можливість постійно підвищувати матеріальний добробут. Таким чином, соціалізм знищує антагоністичну суперечність між виробництвом і споживанням та встановлює нові зв'язки між ними — збільшення обсягу виробництва викликає зростання споживання, а останнє є стимулом і необхідністю дальшого розвитку виробництва.

Крім того, вже ліквідація таких явищ капіталізму як анархія виробництва, економічні кризи, паразитичне споживання та інші і утвердження планомірного розвитку народного господарства сприяють більш раціональному використанню продуктивних сил. Тому навіть при одна-

¹ Н. С. Лагутин. Проблемы сближения уровня жизни рабочих и колхозников, изд-во «Экономика», М., 1965, стор. 4.

² «СССР в цифрах в 1966 году». Статистический сборник, М., 1967, стор. 52, 53.

ковому з капіталістичним суспільством рівні продуктивних сил рівень споживання народних мас при соціалізмі завжди вищий.

Ці об'єктивні закономірності і переваги соціалізму всебічно враховуються та реалізуються Комуністичною партією і соціалістичною державою в економічній політиці, при розробці річних і перспективних планів розвитку народного господарства і підвищення добробуту трудящих. З перших днів Радянської влади піклування про людину і її блага стало основною метою діяльності Комуністичної партії і Радянського уряду, які зробили все можливе для поліпшення життєвих умов народу, ліквідували голод в країні та злидненість на селі. Особим декретом робочий день був скорочений до восьми годин. Трудящі одержали повну політичну свободу.

Однак для відбудови та дальшого розвитку до краю зруйнованої економіки, для утвердження економічної самостійності країни потрібні були великі кошти. «Країна була поставлена перед вибором: або піти на свідоме обмеження рівня життя людей і героїчними зусиллями, в найкоротший строк створити могутню економіку і зміцнити свою обороноздатність, або бути роздавленою об'єднаними силами реакції»¹. За короткий історичний строк Радянський Союз став могутньою індустріальною державою світу. В ході соціально економічних перетворень уже за роки довоєнних п'ятирічок значно поліпшилось становище народу. Збільшились прибутки трудящих, назавжди ліквідовано безробіття. В суспільстві основним став соціалістичний принцип розподілу — від кожного по здібностям, кожному по його праці. Оплата праці радянської людини не залежить від статі, віку, національності. Істотно змінилась соціальна структура радянського суспільства. Внаслідок культурної революції була ліквідована неписьменність.

З повною перемогою соціалізму в нашій країні були створені умови для більш повного задоволення потреб трудящих. Але радянському народові довелося пережити тяжкі роки Великої Вітчизняної війни. Наша країна зазнала величезних матеріальних та людських втрат. Але радянський народ вистояв у боротьбі з німецькими загарбниками і виїшов з неї ще більш зміцнілим. Він швидко відновив зруйновану війною економіку і прискорив темпи її дальшого розвитку. Ті соціально-економічні зміни, які відбулись в Радянському Союзі в післявоєнні роки, створення величезного виробничого потенціалу в економіці зумовили перехід радянського суспільства до побудови комунізму. Цей етап характеризується швидким зростанням життєвого рівня радянського народу, більш повним задоволенням зростаючих потреб членів нашого суспільства.

Про поліпшення народного добробуту за роки Радянської влади свідчить цілий ряд показників, найбільш показовими з них є обсяг і темпи зростання національного доходу. Національний дохід нашої країни неупинно і швидко зростає. Якщо в 1913 р. він становив всього лише 6,3 млрд. крб., то в 1940 р. — 34 млрд. крб., а в 1966 р. — 218 млрд. крб.² У 1970 р. намічено довести його обсяг до 265 млрд. крб.

Тільки при соціалізмі національний дохід стає дійсно народним. Якщо в 1913 р. в царській Росії 47,2% національного доходу привласнювали буржуазія, поміщики та куркулі, які становили 16,3% всього населення, то в Радянському Союзі $\frac{3}{4}$ національного доходу спрямовується на задоволення потреб трудящих. Звідси і високі темпи підви-

¹ 50 років Великої Жовтневої соціалістичної революції. Тези ЦК КПРС, Політ-видав УРСР, К., 1967, стор. 26.

² «Вопросы экономики», № 8, 1967, стор. 14.

щення життєвого рівня радянського народу, що передусім виявляється у зростанні реальних доходів населення. У 1966 р. проти 1913 р. реальні доходи робітників промисловості і будівництва збільшилися в розрахунку на одного працюючого в 6,6 раза, а селян — в 8,5 раза¹.

Більш швидке зростання реальних доходів селянства є наслідком політики, що її проводять Комуністична партія та радянська держава, політики зближення рівня життя робітників і селян.

Основним джерелом доходів трудящих при соціалізмі і в період побудови комунізму є оплата по праці у формі грошової заробітної плати робітників і службовців, а також грошових та натуральних доходів селян. В міру зростання продуктивності праці і збільшення обсягу матеріального виробництва вона неухильно зростає. Так, тільки за 1950—1966 рр. в результаті здійснення партією і урядом заходів по дальшому вдосконаленню і підвищенню оплати праці в країні середньомісячна заробітна плата робітників та службовців зросла в 1,5 раза. У 1966 р. вона становила в середньому по промисловості 104 крб., а по народному господарству в цілому — 99 крб. проти 33 крб. у 1940 р. і 79 крб. у 1959 р.². Ще швидшими темпами збільшувалась заробітна плата в сільській місцевості. Так, у колгоспників вона зросла за 1953—1965 рр. у 3,2 раза, у робітників і службовців підсобних сільськогосподарських підприємств тільки за 1958—1965 рр. середньомісячна грошова зарплата збільшилась з 51,1 крб. до 74,1 крб.³.

П'ятирічним планом розвитку народного господарства СРСР на 1966—1970 рр. намічено довести середню грошову заробітну плату робітників і службовців до 115 крб. на місяць, а доходи колгоспників збільшити на 35—40%. Втілюючи в життя ці директиви, ЦК КПРС у Постанові від 26 вересня 1967 р. ухвалив з 1 січня 1968 р. збільшити мінімальний розмір щомісячної зарплати робітників та службовців усіх галузей народного господарства до 60 крб.

На рівень реальних доходів значно впливають податки. Вже з перші роки Радянської влади уряд звільнив робочі та селянські сім'ї від великої кількості відрахувань, штрафів та податків, ліквідував заборгованість селянства земельному банку, що становила 1,5 млрд. крб. В наступні роки з розвитком економіки радянська держава продовжувала знижувати податки з населення. Особливо багато зроблено в цьому напрямі в післявоєнні роки, коли було підвищено неоподатковуваний мінімум зарплати робітників і службовців, а також грошових доходів селян до 60 крб. і значно зменшено розмір сільськогосподарського податку та ін. З 1 січня 1968 р. на 25% знижені податки з заробітної плати розміром до 80 крб.

Підвищення реальної заробітної плати в роки Радянської влади провадилось також шляхом періодичного, по мірі зростання продуктивності праці, зниження роздрібних цін на товари народного споживання та послуг населенню.

Якщо у царській Росії джерела засобів існування трудящих обмежувались лише особистими доходами, то в умовах соціалізму держава виділяє з національного доходу суспільні фонди, за рахунок яких трудящим сплачуються різні виплати і пільги, а також безплатно задовольняється частина потреб суспільства в цілому та кожного його члена. Ці фонди за роки Радянської влади значно зросли — з 0,2 млрд. крб. у 1927—1928 рр. до 4,6 млрд. крб. в 1940 р. і 45 млрд. крб. у 1966 р.

¹ «СССР в цифрах в 1966 году», стор. 165, 166.

² Там же, стор. 144; «Народное хозяйство СССР в 1965 году». Статистический ежегодник, М., 1966, стор. 567.

³ «Экономика сельского хозяйства», № 3, 1967, стор. 20.

У 1970 р. радянське суспільство зможе для цього виділити близько 60 млрд. крб. Суспільні фонди з розвитком радянського суспільства набувають все більшого значення у житті трудящих. Вони є істотним додатком до заробітної плати. Так, якщо у 1940 р. кожний працівник народного господарства одержував у вигляді виплат і пільг додатково до своєї заробітної плати (середньомісячної) 7,6 крб., то у 1966 р. цей додаток становив 35 крб. на місяць (без оплати за відпустку), або 417 крб. на рік. Додаткові виплати кожному колгоспникові дорівнювали у 1966 р. 287 крб. на рік.

За рахунок суспільних фондів споживання трудящі нашої країни забезпечуються безплатним медичним обслуговуванням. Комуністична партія і уряд зробили багато для посилення охорони здоров'я людини в нашому суспільстві. За роки Радянської влади в 20 разів збільшилась в країні кількість лікарів, зросла кількість лікарень, поліклінік, здравниць. Внаслідок посилення охорони здоров'я та профілактики захворювань назавжди відійшли в минуле епідемії чуми, віспи та інших тяжких захворювань.

Радянська держава витрачає великі кошти на утримання дітей в дошкільних установах, на виплату багатодітним та одиноким матерям. В нашій країні жінки одержують 112 днів додаткової оплаченої відпустки по вагітності та родах.

У Радянському Союзі кожен має право на освіту. Потреби в освіті задовольняються безплатно, за рахунок суспільних фондів. Студенти технікумів і вузів одержують стипендію.

Важливим соціальним досягненням Радянського Союзу є матеріальне забезпечення трудящих у старості та при втраті працездатності. В нашій країні налічується 34 млн. пенсіонерів, на утримання яких держава виділяє щорічно 11 млрд. крб. Велике значення має запровадження єдиної системи забезпечення пенсіями колгоспників. З 1 січня 1968 р. партія намітила здійснити ще цілий ряд заходів по дальшому поліпшенню пенсійного забезпечення трудящих міста і села.

В нашій країні кожен працюючий користується правом оплачуваної відпустки. Ця оплата в середньому по народному господарству становить 77 крб. на рік. Якщо врахувати витрати з суспільних фондів держави по соціальному страхуванню, як різного роду допомогу пенсії, стипендії, на освіту і медичне обслуговування, на утримання дітей в дошкільних установах та інше, то середньомісячна заробітна плата в розрахунку на одну сім'ю робітників та службовців (в середньому в кожній сім'ї працює 1,6 чоловіка) в 1966 р. становила 214 крб. До цієї суми треба додати ще 150 крб. (в розрахунку на одну сім'ю), які держава витрачає кожного року на побудову житла, шкіл, культурно-побутових та медичних установ тощо.

Зростання реальних доходів та збільшення обсягу матеріального виробництва дали можливість підвищити споживання трудящих Радянського Союзу. Великим досягненням радянського суспільства є значне поліпшення харчування народу. Проти 1913 р. на сьогоднішній день споживання м'яса і сала на душу населення зросло майже у 1,5 раза, молока, молочних продуктів більше ніж у 1,7 раза, цукру — у 4,4 раза¹.

Радянський народ став не тільки добре харчуватись, але й краще одягатись, підвищився його добробут. Значно зросло в нашій країні споживання на душу населення тканини, шкіряного взуття та ін. Про зміни в побуті наших людей свідчать такі цифри: в 1966 р. проти 1940 р.

¹ Див. «Страна Советов за 50 лет». Сборник статистических материалов, М., «Статиздат», 1967, стор. 249.

продаж меблів зріс більше ніж у 16 разів, культтоварів — в дев'ять, електротоварів — в 327 разів¹. Внаслідок збільшення обсягу виробництва матеріальних благ та зростання доходів споживання радянських людей наближається до науково-обґрунтованих норм споживання, які потрібні для забезпечення всебічного гармонійного розвитку людини.

Радянська держава значно поліпшила житлові умови трудящих. Щороку в нашій країні новосілля справляють 10—11 млн. чоловік. Тільки за останні 10 років майже половина населення одержала нові квартири або поліпшила свої житлові умови.

У Радянському Союзі ліквідовано безробіття. Робочий день у порівнянні з 1913 р. зменшився втричі. Велике значення має перехід на п'ятиденний робочий тиждень з двома вихідними днями. Внаслідок значного поліпшення життєвих умов народу середня тривалість життя в нашій країні збільшилась до 70 років. Соціалізм не тільки зумовив підвищення матеріального добробуту трудящих, а й забезпечив культурне зростання всього народу, піднесення духовного життя радянського суспільства.

Радянська країна одержала від царизму неймовірну культурну відсталість. «Такої країни,— писав Ленін,— в якій маси народу настільки були б пограбовані в розумінні освіти, світла і знання,— такої країни в Європі не лишилось ні одної, крім Росії².

Культурна революція, яка здійснилася в нашій країні за роки Радянської влади, привела до того, що в нашому суспільстві вже давно немає неписьменних. Якщо при царизмі $\frac{4}{5}$ всіх дітей не мали змоги вчитись, то тепер всі діти шкільного віку вчаться. Їх налічується 48 170 тис. чоловік. Наша країна переходить до обов'язкової середньої освіти. А у вищих учбових закладах в 1966 р. навчалось 4,1 млн. юнаків і дівчат.

У Радянському Союзі багато наукових установ, які обладнані першокласним устаткуванням. Армія наукових працівників становить 700 тис. чоловік. Це четверта частина всіх науковців світу. Великі досягнення в усіх галузях науки дали змогу розв'язати складні завдання науково-технічного прогресу в народному господарстві, без чого не можна було збудувати соціалізм і перейти до побудови комунізму.

Широкого розвитку в роки Радянської влади набули преса, кіно, радіо, телебачення та ін. Культурне та духовне піднесення нашого суспільства виявилось також у розвитку літератури та мистецтва.

Неухильне підвищення матеріального добробуту та культурного рівня народу за роки Радянської влади підтверджує висновок В. І. Леніна про те, що «тільки соціалізм дасть можливість широко розповсюдити і по-справжньому підпорядкувати суспільне виробництво і розподіл продуктів за науковими міркуваннями, відносно того, як зробити життя всіх трудящих найлегшим, таким, яке давало б їм можливість добробуту»³.

Успіхи нашого народу у підвищенні життєвого рівня були б ще більшими, якби не доводилось витрачати великі кошти на нав'язані нам війни, на відбудову зруйнованої ними економіки та зміцнення обороноздатності країни. В сучасний період розвиток радянської економіки дає можливість зміцнювати нашу обороноздатність і на основі створення матеріально-технічної бази комунізму з кожним роком підвищувати ступінь задоволення життєвих потреб трудящих.

¹ «Правда», 26 серпня 1967 р.

² В. І. Ленін. Твсри, т. 19, стор. 113.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 27, стор. 366.